

Evaluatie Expertisepunt LOB

Eindrapport

Daniëlle van Helvoirt
Marjolein Muskens
Bianca Leest
Paul den Boer

Nijmegen, februari 2022

Projectnummer: 2021.063

© 2022 KBA Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van KBA Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	1
1 Inleiding	3
1.1 Expertisepunt LOB	3
1.2 Onderzoeksvraag	3
1.3 Leeswijzer	4
2 Doeltreffendheid	5
2.1 Activiteiten en doelen	5
2.1.1 Schematisch overzicht doelen en activiteiten	5
2.1.2 Beleidstheorie	7
2.1.3 Uitvoering activiteiten: output	10
2.2 Bereikte resultaten: outcome	15
2.2.1 Onderzoeken naar LOB	15
2.2.2 Effecten van de activiteiten	19
2.2.3 Vergroten van de effectiviteit	19
2.3 Randvoorwaarden en factoren	21
2.3.1 Randvoorwaarden	21
2.3.2 Succesfactoren	22
2.3.3 Belemmerende factoren	23
2.4 Doeltreffendheid	24
2.4.1 Conclusie doeltreffendheid	26
3 Doelmatigheid	28
3.1 Ontvangen middelen en activiteiten	28
3.2 Realisatie doelen	29
3.3 Verhouding kosten – output	29
3.4 Conclusie doelmatigheid	30
4 Toekomst	32
4.1 Conclusie en advies toekomst subsidie	34
Literatuur	36
Bijlage 1 – Onderzoeksverantwoording	38
Bijlage 2 – Interviewleidraden	40

Managementsamenvatting

In 2017 is het gemeenschappelijk Expertisepunt LOB vo-mbo gestart, en sinds 2020 is het hbo hierbij aangesloten: het Expertisepunt LOB werkt sectoroverstijgend en ondersteunt vo-, mbo- en hogescholen bij het verbeteren van de loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) van jongeren. De subsidie voor het Expertisepunt LOB loopt 31 oktober 2022 af. Deze evaluatie heeft ten doel de doeltreffendheid en doelmatigheid van de subsidie te onderzoeken en te ondersteunen bij de besluitvorming over een mogelijk vervolg van de subsidie en de vormgeving van de eventuele ondersteuning(structuur) voor LOB in het vo, mbo en hbo.

De onderzoeksaanpak bestond uit een combinatie van deskresearch, secundaire data-analyse en interviews. De doeltreffendheid van de subsidie is op twee niveaus onderzocht: 1) in hoeverre de beoogde activiteiten (output) zijn uitgevoerd (dankzij de subsidie) en 2) in hoeverre de beoogde effecten zijn bereikt (dankzij de subsidie). Doelmatigheid gaat over de verhouding tussen het resultaat en de kosten die dit met zich meebrengt, zowel in termen van geld als in termen van inspanningen. Ook de doelmatigheid is op twee niveaus onderzocht: 1) hoe verhouden de kosten en inspanningen zich ten opzichte van de output (activiteiten) en 2) de outcome (effecten)? Er is een duidelijke relatie met doeltreffendheid: iets wat niet doeltreffend is kan per definitie ook niet doelmatig zijn.

Doeltreffend in activiteiten, ervaren effecten ook positief

Het Expertisepunt LOB heeft vier hoofdactiviteiten:

- Het ontsluiten van producten en kennis
- Kennisdeling
- Het ontwikkelen van kennis en producten
- Ondersteuning van scholen en regionale netwerken

Als het gaat om output van het Expertisepunt LOB, laten de resultaten een positief beeld zien. Het bereik van de website en sociale media is gegroeid; het aantal scholen waarmee het Expertisepunt contact heeft is sterk gegroeid. Beoogde producten zijn ontwikkeld en gedeeld. Activiteiten zijn uitgevoerd volgens plan, soms in aangepaste vorm vanwege de coronapandemie en soms nog meer dan gepland. Hiermee is de subsidie doeltreffend als het gaat om de output. Wel is te zien dat havo- en vwo-scholen in mindere mate bereikt worden door het Expertisepunt. Dit heeft te maken met andere wettelijke kaders en minder ervaren urgentie van LOB bij deze scholen. Vanwege de vraaggerichte aanpak van het Expertisepunt kunnen deze scholen daardoor buiten beeld blijven. Ook is duidelijk dat de taak van het Expertisepunt nog niet is volbracht, en dat bijvoorbeeld het laten aansluiten van hbo nog in ontwikkeling is.

Wat betreft de effecten op de kwaliteit van LOB (outcome), is het op basis van de beschikbare gegevens lastiger om uitspraken te doen over doeltreffendheid. Er is geen 'harde' informatie over de uiteindelijke effecten van de activiteiten van het Expertisepunt op de kwaliteit van LOB. Uit onderzoeken onder jongeren blijkt dat zij kritisch zijn over LOB en dat ze niet altijd de link met LOB zien wanneer zij LOB-opdrachten uitvoeren. Ze zijn wel door de jaren heen steeds iets positiever over de begeleiding die ze krijgen. Deze ontwikkeling kan echter niet eenduidig aan het Expertisepunt worden toegewezen. Ook speelt het probleem dat er geen kwaliteitskader of duidelijke definitie is van 'goed LOB' en hoe de gevolgen daarvan goed gemeten kunnen worden. We zien wel duidelijk dat betrokkenen enthousiast zijn en impact ervaren van de activiteiten van

het Expertisepunt. Deze impact vindt volgens hen vooral plaats op beleidsniveau, bijvoorbeeld in de vorm van het opnemen van LOB in de kwaliteitscyclus van een school of het opstarten van samenwerking tussen scholen. Ook zorgt het Expertisepunt voor randvoorwaarden om goed LOB tot stand te brengen, zoals urgentiebesef en kennis over LOB. Hiermee kunnen we dus stellen dat er aanwijzingen zijn dat ook wat betreft de outcome het Expertisepunt doeltreffend is.

Doelmatig in activiteiten, positieve indicaties voor doelmatigheid in effectiviteit

Als het gaat om de doelmatigheid, dus de verhouding tussen opbrengsten en kosten, zien we dat de activiteiten zijn uitgevoerd binnen de vooraf opgestelde begroting, zonder signalen van 'verspilling'. Er kan daarom geconstateerd worden dat het Expertisepunt op het vlak van output doelmatig heeft gefunctioneerd. Op het vlak van outcome is het lastiger harde uitspraken te doen over doelmatigheid. Duidelijk is dat betrokkenen met name een meerwaarde ervaren van de regiocontactpersonen, waar ook het grootste deel van de subsidie aan besteed wordt. De activiteit met potentieel de meeste impact is hiermee tegelijkertijd ook het duurst. Ook over de andere activiteiten zijn betrokkenen over het algemeen enthousiast en zij ervaren een meerwaarde in de rol van het Expertisepunt. Ook vanuit deze invalshoek kan (voorzichtig) gesteld worden dat de subsidie doelmatig is.

Advies: verlenging subsidie

Al met al komen we op een breed scala aan argumenten om opnieuw subsidie aan het Expertisepunt LOB te verlenen:

- Hoewel de aanjaagfunctie en ondersteunende functie van het Expertisepunt in principe tijdelijk waren, zijn deze taken momenteel nog niet volbracht volgens betrokkenen;
- De betrokken scholen ervaren een meerwaarde. Zeker ook in het licht van huidige ontwikkelingen (o.a. Nieuwe Leerweg GTL, aanpassing in curriculum vo, focus op kansengelijkheid) kan het Expertisepunt helpen en misschien ook wel verbinden in de regio;
- Leerlingen en studenten zijn nog lang niet altijd tevreden over LOB;
- Havo en vwo-scholen zijn nog niet in grote getallen aangesloten;
- Het hbo net begint aan te sluiten; deze missie is pas recentelijk opgestart.

Daarnaast is het op basis van de resultaten raadzaam om van drie aspecten werk te maken:

- Een duidelijker kwaliteitskader voor LOB. Zo zal in de toekomst het effect van het Expertisepunt LOB, via een kwaliteitsverbetering van LOB, op de loopbaanontwikkeling van jongeren beter in kaart gebracht kunnen worden.
- Nagaan in hoeverre scholen die nu niet bereikt worden door het Expertisepunt, in de toekomst toch aan kunnen sluiten om zo de impact van de subsidie te vergroten.
- Verduurzaming van de rol van de regiocontactpersonen; de hoge personele kosten zijn wellicht op langere termijn niet wenselijk of betaalbaar. Een denkrichting is om na te gaan hoe de contacten die zij tot stand brengen in de regio zelfstandig kunnen blijven voortbestaan. Een andere denkrichting is nagaan of de taken van de regiocontactpersonen juist uitgebreid kunnen worden buiten LOB, op andere relevante thema's waar een verbindende rol in de regio voor nodig is.

1 Inleiding

1.1 Expertisepunt LOB

Het is voor jongeren van belang dat zij goed inzicht hebben in hun talenten, drijfveren en mogelijkheden, zodat zij een weloverwogen keuze kunnen maken voor een vervolgopleiding of een beroep. Loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) draagt daaraan bij. Het begint in het voortgezet onderwijs met de keuze voor een vervolgopleiding. In het mbo en ho wordt vervolgens de basis gelegd voor het loopbaanleren van de toekomst. Centraal bij LOB staat het aanleren van vaardigheden om een leven lang te leren, flexibel en wendbaar te zijn en te manoeuvreren in een onzekere arbeidsmarkt.

In 2010 startte in opdracht van het ministerie van OCW het stimuleringsproject LOB, bedoeld om LOB in het mbo een impuls te geven. Met en door mbo-scholen werd op projectbasis gewerkt aan de ontwikkeling en implementatie van LOB op het mbo. In 2016 werd het Servicepunt LOB Mbo ingericht. Hier konden mbo-scholen terecht met vragen over LOB in het onderwijs en ook werden de producten en inzichten uit het stimuleringsproject via het Servicepunt voor de scholen ontsloten. In 2017 kwam er een gemeenschappelijk Expertisepunt LOB vo-mbo, en sinds 2020 is ook het hbo hierbij aangesloten: het Expertisepunt LOB werkt sectoroverstijgend en ondersteunt vo-, mbo- en hogescholen bij het verbeteren van de loopbaanoriëntatie en -begeleiding van jongeren.

Het Expertisepunt LOB wordt gefinancierd door het ministerie van OCW. De subsidie voor het Expertisepunt LOB loopt op 31 oktober 2022 af. Vanwege de gevolgen van de coronamaatregelen is de subsidieperiode met vier maanden verlengd. Omdat betrokken partijen tijdig willen afweten of een vervolgsubsidie wenselijk is en, zo ja, hoe deze eruit zou moeten zien, wordt deze evaluatie conform de subsidievoorwaarden uitgevoerd. Op basis hiervan wordt ook een advies opgesteld over een mogelijk vervolg van de subsidie. Het resultaat van dit onderzoek dient als ondersteuning bij de besluitvorming over het vervolg en de vormgeving van de eventuele ondersteuning(structuur) voor loopbaanoriëntatie- en begeleiding (LOB) in het vo, mbo en hbo.

1.2 Onderzoeksvraag

De hoofdvraag in dit onderzoek luidt: *‘Heeft het Expertisepunt LOB de doelstellingen uit de subsidieverlening behaald? Zo ja, in welke mate? Zo niet, waarom niet?’* Om deze vraag te beantwoorden splitsen wij deze hoofdvraag op in thema's en subvragen. Deze vragen worden aan het begin van elk hoofdstuk toegelicht.

Het onderzoek kijkt naar zowel de doeltreffendheid als de doelmatigheid van het Expertisepunt LOB. Het evalueren van de doeltreffendheid van de subsidie is gericht op het bepalen van de mate waarin de doelstellingen dankzij de inzet van de subsidie worden gerealiseerd. Bij het evalueren van de doelmatigheid gaat het om de vraag in hoeverre de kosten in verhouding staan tot het bereiken van de doelstellingen.

Voor het bepalen van de doeltreffendheid en doelmatigheid is het van belang onderscheid te maken tussen doelstellingen op het vlak van de 'output' en de 'outcome'. Zo zijn er output-doelstellingen geformuleerd over het aantal activiteiten dat jaarlijks wordt georganiseerd, kennisproducten die worden opgeleverd of doelgroepen die worden bereikt. Outcome-doelstellingen liggen op het vlak van de beoogde effecten, zoals het verhogen van de kwaliteit van het onderwijs. De doeltreffendheid van de subsidie kan ook op deze twee niveaus worden bepaald: 1) in hoeverre de activiteiten (output) zijn uitgevoerd (dankzij de subsidie) en 2) in hoeverre de beoogde effecten zijn bereikt (dankzij de subsidie). Doeltreffendheid zegt (alleen) iets over de mate waarin een beoogd doel bereikt wordt, onafhankelijk van de inspanningen die dat kost. Het gaat erom of de resultaten in lijn zijn met wat er beoogd is. Doelmatigheid is een complexer begrip, want dat gaat om de verhouding tussen het resultaat en de kosten die dit met zich meebrengt, zowel in termen van geld als in termen van inspanningen. Er is wel een duidelijke relatie met doeltreffendheid: iets wat niet doeltreffend is kan per definitie ook niet doelmatig zijn. Net als bij de evaluatie van de doeltreffendheid kijken we ook bij de evaluatie van de doelmatigheid naar output en outcome: hoe verhouden de kosten en inspanningen zich ten opzichte van de output (activiteiten) en de outcome (effecten)?

De onderzoeksaanpak bestaat uit een combinatie van deskresearch, secundaire data-analyse en interviews. Er zijn recente onderzoeken beschikbaar die in beeld brengen wat tot nu toe bereikt is met LOB in algemene zin. Deze onderzoeken hebben we gebruikt om een beeld te schetsen van factoren waarvan al bekend is dat deze van belang zijn in het bereiken van beleidsdoelen. Ook hebben we aanvullende data verzameld met verdiepende interviews. Door de keuze voor online interviews bleef de onderzoekslast minimaal, en tegelijkertijd creëerde het de kans om verdiepende vragen te stellen over de mate waarin doelstellingen behaald zijn en welke oorzaken hierin aan te wijzen zijn.

1.3 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk van deze rapportage beschrijven we de doeltreffendheid van het Expertisepunt LOB. Dit doen we aan de hand van doelen die het Expertisepunt heeft opgesteld, de activiteiten die zijn voorgenomen en uitgevoerd, en door te kijken naar de realisatie van deze activiteiten en doelen en de effecten ervan. In hoofdstuk 3 gaan we in op de doelmatigheid van het Expertisepunt. Hierin hebben we naar de financiële verantwoording van de activiteiten en doelen gekeken en interviews afgenomen, om vervolgens een (voorzichtige) uitspraak over doelmatigheid te kunnen doen. Tot slot is in hoofdstuk 4 een advies opgenomen over de toekomst van de subsidie voor het Expertisepunt LOB. In de bijlagen is de onderzoeksverantwoording opgenomen, inclusief een lijst met personen die geïnterviewd zijn voor dit onderzoek.

2 Doeltreffendheid

2.1 Activiteiten en doelen

Om de doeltreffendheid van de activiteiten van het Expertisepunt LOB in kaart te brengen, is het van belang om te weten wat deze activiteiten en de daarmee beoogde doelen zijn. Daarom zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

1. Welke doelstellingen zijn opgenomen in de subsidieverlening Expertisepunt LOB?
2. Op wie zijn deze doelstellingen gericht?
3. Welke uitkomstmaten zijn gerelateerd aan deze doelstellingen?
4. In hoeverre zijn deze uitkomsten meetbaar?
5. In hoeverre sluiten de voorgenomen activiteiten in theorie aan op de doelstellingen?
6. Welke mechanismen worden hiermee verondersteld?
7. In welke mate zijn de activiteiten die zijn voorgenomen in de subsidieaanvraag ook daadwerkelijk tot uitvoering gebracht?
8. Indien bepaalde activiteiten niet of onvolledig tot uitvoering zijn gebracht: waarom niet?
9. Hoe zijn deze activiteiten tot uitvoering gebracht?

Om deze vragen te beantwoorden hebben we allereerst een analyse gemaakt van het projectplan van het Expertisepunt LOB en van de voortgangsrapportages die zij hebben opgesteld. Daarnaast is gebruik gemaakt van verschillende beleidsstukken en wetenschappelijke literatuur. Tot slot hebben we interviews gehouden met betrokkenen bij het Expertisepunt, bij LOB-beleid en in scholen. Een lijst met geïnterviewden is opgenomen in de bijlage.

2.1.1 Schematisch overzicht doelen en activiteiten

Om de eerste vier genoemde onderzoeksvragen te beantwoorden is een schematisch overzicht van de doelen en activiteiten van het Expertisepunt LOB gemaakt (zie Tabel 1). In het projectplan van het Expertisepunt LOB worden de drie actielijnen van het ministerie voor beter LOB-onderwijs benoemd. Deze actielijnen zijn:

1. Deskundige LOB;
2. Betere samenwerking bij onderwijsovergangen;
3. Betere informatie over het beroepenveld en vervolgonderwijs.

Deze actielijnen zijn geïntegreerd in vier hoofdactiviteiten. Deze hoofdactiviteiten zijn:

1. Het ontsluiten van producten en kennis
2. Kennisdeling
3. Het ontwikkelen van kennis en producten
4. Ondersteuning van scholen en regionale netwerken

Daarnaast beschrijft het projectplan de opdracht van het Expertisepunt als volgt:

- Faciliteer scholen in het vo en mbo en regionale samenwerkingsverbanden (vmbo-mbo, mbo-hbo, vo-ho) bij een duurzame implementatie en verankering van LOB en een soepeler overgang tussen de scholen.

- Stimuleer de doorontwikkeling en kwaliteitsverbetering van LOB door scholen te motiveren om LOB op de agenda te houden, witte vlekken in kennis en materialen te signaleren en initiatieven te ontplooiën om de kwaliteit van LOB verder te ontwikkelen en te verdiepen – bijvoorbeeld door het ontwikkelen van nieuwe kennis en producten, of door onderzoek en innovatie.
- Kies daarbij een werkwijze waarin scholen zoveel mogelijk met en van elkaar leren. Creëer enerzijds een landelijk loket voor inspiratie en het ontsluiten van zo veel mogelijk bewezen producten en werkwijzen en kies anderzijds een regionale aanpak om scholen te bereiken, in te kunnen spelen op regionale verschillen en behoeften en de samenwerking bij de overgangen te ondersteunen.

Het Expertisepunt deelt deze vier hoofdactiviteiten en functies als volgt in (zie Tabel 1):

Tabel 1 – Overzicht hoofdactiviteiten en functies Expertisepunt LOB

Activiteiten/ Functies	Ontsluiting van producten en kennis	Kennisdeling	Ontwikkelen van nieuwe kennis en producten	Ondersteunen van scholen en regionale netwerken
Stimuleren	Website Interactief platform Helpdesk Nieuwsbrieven Brochures Online module	Landelijke conferenties en themabijeenkomsten Webinars Regionale (werk)bijeenkomsten Presentaties en workshops op locatie		Regiocontactpersonen ondersteunen bij visieontwikkeling
Ontwikkeling			Ontwikkeling nieuwe producten/ actualisering bestaande producten uit stimuleringsprojecten LOB, met name op de overgangen	
Schakelen	Website Nieuwsbrieven Helpdesk Brochures Online community Linkedin	Landelijke conferenties Landelijke themabijeenkomsten Regionale (werk)bijeenkomsten		Regionale coördinatoren ondersteunen bij implementatie Regionaal/ landelijk afstemmingsoverleg

Hieruit valt op te maken dat het Expertisepunt de hoofdactiviteiten opdeelt in deelactiviteiten die van belang zijn om de hoofdactiviteiten te bereiken. Ook in de activiteitenplannen van 2019 tot en met 2022 zijn deze deelactiviteiten terug te vinden.

Samengevat kan het antwoord op de eerste vraag, welke doelstellingen zijn opgenomen in de subsidieverlening Expertisepunt LOB, gevonden worden in de vier hoofdactiviteiten die het Expertisepunt LOB uitvoert. Hier wordt op gezette tijden op teruggegrepen en op geanalyseerd.

Het antwoord op de tweede vraag, op wie zijn deze doelstellingen gericht, vinden we in het projectplan Expertisepunt LOB. Het gaat met name om docenten, decanen, leerling- of studentbegeleiders, maar ook staffunctionarissen, management en regionale netwerken.

De derde en vierde vraag, welke uitkomstmaten zijn gerelateerd aan deze doelstellingen en in hoeverre zijn deze uitkomsten meetbaar, zijn duidelijk terug te vinden in de beschikbare documenten. Als het gaat om output zijn de uitkomstmaten helder en meetbaar. Het gaat bijvoorbeeld om aantallen georganiseerde bijeenkomsten, aantal deelnemers aan deze bijeenkomsten en aantal websitebezoekers. Ook kan gekeken worden naar het aantal nieuwsbrieven dat verstuurd werd en hoe vaak deze gelezen werd. De genoemde deelactiviteiten in tabel 1 bieden een kader voor het meten van de output.

2.1.2 **Beleids Theorie**

Nu we in kaart hebben gebracht welke activiteiten en doelstellingen het Expertisepunt LOB beoogt, kunnen we ons verdiepen in de vraag hoe deze activiteiten tot de gewenste outcome kunnen leiden. In hoeverre sluiten de voorgenomen activiteiten in theorie aan op de doelstellingen (vraag 5)? En welke mechanismen worden hiermee verondersteld (vraag 6)? We gaan in op beleidstheorieën die in dit kader belangrijk zijn.

Als het gaat om mbo zien we dat sinds 2011 de kwalificatie-eisen voor loopbaanoriëntatie en -begeleiding inhoudelijk herzien zijn (Elfering, den Boer & Tholen, 2016). Het ging hier om sturing en begeleiding bij de zoektocht naar werk of vervolgopleiding, waarbij het belangrijk is dat deze aansluit op de eigen kwaliteiten, mogelijkheden, waarden en motieven. Hierbij moest aandacht worden geschonken aan de vijf loopbaancompetenties die zijn opgesteld op basis van onderzoek door Meijers, Kuijpers en Bakker¹. Sinds 2012 geldt daarnaast een inspanningsverplichting voor LOB in het mbo. Dit houdt in dat er geen eindexamen in LOB gedaan wordt, maar dat het wel op het diploma wordt weergegeven. In de OER ligt per opleiding of school vast wat deze inspanningsplicht inhoudt en dat de examencommissie moet vastleggen dat er aan de inspanningsplicht is voldaan. Daarnaast is de mbo-instelling ook verplicht om LOB aan te bieden. Na de invoering van de kwalificatie-eisen voor LOB in het mbo werd al snel duidelijk dat de invulling van LOB-onderwijs anders moest. Scholieren en studenten op het vo en mbo zagen het nut niet van het LOB dat ze kregen, hoewel ze in het algemeen het belang van LOB-onderwijs wel inzagen (Kuijpers, Lamé & Schut, 2013). Decanen waren vooral degenen binnen de school die LOB-onderwijs verzorgden, maar leerlingen zagen juist ook een rol voor de mentor binnen het LOB-onderwijs. In 2014 en 2015 kwam er ook meer politieke aandacht voor LOB. In 2014 is een motie aangenomen waarin de kwaliteit van het LOB-onderwijs in het vo en mbo gemonitord moet worden door de Inspectie van Onderwijs (Jadnanansing & Straus, 2014). In 2016 werd een motie aangenomen waarin werd verzocht om tot landelijke normen te komen voor de loopbaanbegeleiding van leerlingen en studenten (Duisenberg, Rog, Mohandis, 2016). Het rapport 'LOB en burgerschapsonderwijs in het mbo' laat zien dat er in 2016 in ongeveer een derde van de mbo-scholen nog geen vaste afspraken waren over het LOB-onderwijs (Elfering, den Boer & Tholen, 2016). De inhoud en vorm van LOB verschilde per docent of team. Daarnaast was het voor de beleidsmedewerkers op de scholen niet altijd duidelijk wat goed LOB-onderwijs inhoudt. Er was behoefte aan

---

1 Meijers, F., Kuijpers, M., & Bakker, J. (2006). *Over leerloopbanen en loopbaanleren, loopbaancompetenties in het (v)mbo*. Driebergen: het Platform Beroepsonderwijs.

ondersteuning en verduidelijking. Ook bleek dat er weinig inzicht was in de kwaliteit van LOB, omdat dit niet werd geëvalueerd, en omdat er geen zicht was op wat de kwaliteitseisen zijn.

In 2016 zijn door toenmalig minister van OCW Jet Bussemaker en staatssecretaris Sander Dekker drie actielijnen opgezet om het LOB-onderwijs te verbeteren. Het ging om meer deskundige LOB, een betere samenwerking bij onderwijsovergangen en betere informatie over het beroepenveld en vervolgonderwijs. Eén van de aanleidingen hiervoor was dat studenten- en leerlingorganisaties signaleerden dat er kwaliteitsverschil was in het LOB-onderwijs tussen scholen, en onderwijsinstellingen baat zouden hebben bij extra hulp (Bussemaker & Dekkers, 2016). In 2017 rapporteerde het ministerie dat geconstateerd kon worden dat er al meer aandacht was ontstaan voor LOB in het onderwijs (van Engelshoven & Slob, 2017). Daarnaast is te lezen in deze kamerbrief dat LOB opgenomen zou worden in het toezichtkader van de Inspectie van het Onderwijs en een studiekeuzecheck in het hoger onderwijs zou worden ingevoerd. In 2017 is ook een kwaliteitsagenda opgesteld voor LOB-onderwijs in het funderend onderwijs, alsook een ambitieagenda voor LOB-onderwijs in het mbo (VO-Raad, LAKS, VvSL, NVSNVL, 2017; van Engelshoven & Slob, 2017).

In 2021 werd de Tweede Kamer opnieuw geïnformeerd over de stand van het LOB-onderwijs (van Engelshoven & Slob, 2021). De ministers haalden verschillende onderzoeken aan, zoals de LOB-, JOB- en LAKS-monitoren en een onderzoek van Youngworks (2020), waarin staat dat jongeren tevreden zijn met de begeleiding die ze krijgen, maar dat er nog onduidelijkheid is over wat LOB inhoudt. Bijna elke school heeft een beleidsvisie geschreven over LOB. De conclusie is dat hoewel sommige scholen goede stappen hebben gezet, nog niet alle scholen genoeg vooruitgang hebben geboekt. De kwaliteitsagenda en de ambitieagenda zijn daarom ook verlengd, en er zijn nieuwe thema's naar voren gekomen waar meer aandacht aan besteed kan worden, onder de noemers 1) *LOB in het curriculum, professionalisering en borging*, 2) *bijdragen aan het verder verbeteren van de overgangen* en 3) *versterken van de arbeidsmarktvoorlichting en gelijke kansen op de arbeidsmarkt*. In de wijzigingsbeschikking voor het Expertisepunt LOB worden deze drie aangehaald als belangrijke nieuwe thema's waar het Expertisepunt ook aandacht op richt. Zo wordt – naast de stuurgroep - een aparte borgingscommissie opgesteld om te bekijken hoe de functies van het Expertisepunt geborgd kunnen worden na de projectsubsidie, wordt extra aandacht geschonken aan de sectorovergangen van leerlingen en studenten en wordt gekeken naar aansluiting van opleidingen op de arbeidsmarkt.

Aansluiting van activiteiten op doelstellingen van LOB

Om onderzoeksvraag vijf, over de veronderstelde aansluiting van de voorgenomen activiteiten op de doelstellingen, te beantwoorden nemen we de beleidslijnen zoals deze zijn uitgezet sinds 2016 als startpunt. Actielijn 1 van het ministerie van OCW stelt dat er meer deskundige LOB moet komen. Het Expertisepunt LOB draagt hieraan bij, zoals genoemd in het eigen projectplan. Door kennisdeling via de website, nieuwsbrief, de online community op LinkedIn, de ontwikkelde online module en publicaties en wegwijzers over LOB aan docenten, schoolleiders en besturen wordt het LOB-onderwijs deskundiger. Een analyse van het gebruik van de website van het Expertisepunt wijst uit dat de meeste mensen op de website op zoek zijn naar praktische tools voor in het onderwijs (Expertisepunt LOB, 2021). Ook de pagina's voor de afzonderlijke onderwijssectoren worden veel gebruikt. Wat daarbij opvalt is dat vooral de sectoren mbo en vmbo vaak worden aangeklikt, de sectoren havo/vwo en hbo blijven hierin achter. Deze analyse leidde dan ook tot de aanbeveling om deze sectoren actiever op de website te attenderen. Ook de landelijke bijeenkomsten dragen bij aan deze actielijn door betrokkenen elkaars kennis te laten delen en nieuwe

inzichten onder een groter publiek te stimuleren. Daarnaast wordt actielijn 2, betere samenwerking, gestimuleerd door regiocontactpersonen en het organiseren van regionale bijeenkomsten. Concreet zijn het in kaart brengen van regionale samenwerkingsverbanden en het delen van succesverhalen activiteiten die in het plan en de voortgangsrapportages van het Expertisepunt genoemd worden. Ook worden er bijeenkomsten georganiseerd om de samenwerking en kennisdeling tussen scholen te bevorderen. Actielijn 3, betere informatie over het beroepenveld en vervolgonderwijs, gaat over het versterken van de arbeidsmarktvoorlichting en het belang van kennis en informatie over de arbeidsmarkt voor jongeren. Deze actielijn valt buiten de initiële scope van het Expertisepunt LOB. In het verkennende borgingsadvies over het Expertisepunt LOB (KOCHI, 2021) staat beschreven dat verschillende partijen die betrokken zijn bij het Expertisepunt een betere samenwerking met de arbeidsmarkt op gebied van LOB wel zien zitten. Zij zouden bij een toekomstige versie van het Expertisepunt ook bedrijven uit de regio willen betrekken. Daarnaast wordt sinds de wijzigingsbeschikking ook meer aandacht geschonken aan de bijdrage van de arbeidsmarkt aan LOB (van Engelshoven, 2020). Kortom, alle activiteiten uit tabel 1, met uitzondering van het ontwikkelen van nieuwe producten, dragen direct bij aan de eerste twee actielijnen van het ministerie.

Veronderstelde mechanismen

Onderzoeksvraag 6, naar de mechanismen die worden verondersteld bij het bereiken van de doelstellingen door de activiteiten, is lastiger te beantwoorden. Teruggrijpend op de actielijnen zoals deze in 2016 zijn opgesteld, wordt bij de eerste actielijn, deskundig LOB, verondersteld dat LOB geïntegreerd moet worden in het onderwijs en dat jongeren bijvoorbeeld meer nodig hebben dan één LOB-gesprek om een goede studiekeuze te maken. Vakoverstijgende en vakspecifieke borging van LOB in het kader van het curriculumbijstellingstraject is één van de belangrijkste mechanismen om LOB in de toekomst duurzaam te borgen in het reguliere voortgezet onderwijs. Door LOB in het curriculum te verwerken moet LOB meer betekenis krijgen voor leerlingen en studenten (zie ook Kuijpers, 2018; Kienhuis, 2011). Een achterliggend idee is dat jongeren impulsievere keuzes maken dan volwassenen. Jongeren hebben behoefte aan meer dan een gesprek met de mentor. Warps (2013) laat inderdaad zien dat meer LOB-activiteiten in het vo bijdragen aan meer studiesucces in het vervolgonderwijs. Jongeren vallen minder snel uit als ze meer LOB-activiteiten op het vo hebben gedaan. Door sterke LOB gaan leerlingen en studenten beter nadenken over hun keuzes en worden deze meer doordacht (Brouwer-Truijten, Woudt-Mittendorff & Pullen, 2017). Rondom deze actielijn wordt ook verondersteld dat LOB geïntegreerd zodanig moet worden in het onderwijs dat alle docenten moeten kunnen bijdragen aan de loopbaanoriëntatie van leerlingen. Leerlingen en studenten worden op die manier continu en op een geïntegreerde manier gestimuleerd om over hun loopbaan na te denken. Dit draagt bij aan de ontwikkeling van de loopbaan van de leerling/student (Mittendorff & Kienhuis, 2014). Een nieuwere toevoeging hierbij is de borging van LOB in het curriculum. Hier zet het Expertisepunt ook op in. In de Monitor LOB is te zien dat bijna alle docenten/LOB-coördinatoren in het vmbo, havo en mbo rapporteren dat hun school in 2020 LOB-beleid heeft geformuleerd (AO Consult, 2020). Borging in het curriculum en het beleid van de school zal vervolgens de kwaliteit van het LOB-onderwijs vergroten (Oberon, 2021).

De tweede actielijn, een betere samenwerking bij onderwijsovergangen, richt zich op het aspect dat LOB te maken heeft met overgangen vo-mbo en vo/mbo-ho. Er moet sprake zijn van kennis over en weer om studiekeuzes en overgangen goed te kunnen begeleiden. Door een betere samenwerking zal de stap naar een nieuwe onderwijsinstelling kleiner worden voor leerlingen en studenten (Elffers & Vervoort, 2018; Mulder & Baay, 2015). Daarom heeft LOB baat bij een goede

samenwerking tussen onderwijssectoren en scholen. In het plan van het Expertisepunt staat het stimuleren van samenwerking dan ook expliciet vermeld als onderdeel van de beleidsaanpak. Het gaat erom dat onderwijsinstellingen beter samenwerken en kennis delen, zodat de overstap vo-mbo, vo-hbo en mbo-hbo voor onderwijsdeelnemers beter verloopt. Dit is nog steeds niet altijd even vanzelfsprekend (Oberon, 2021). Door betere samenwerking en meer kennis over andere onderwijsinstellingen kunnen scholen voorkomen dat leerlingen en studenten voortijdig uitvallen (Kienhuis, 2011). Deze samenwerking kan ook leiden tot nieuwe initiatieven om de overgang makkelijker te maken, zo blijkt uit de kwalitatieve bijlage van de voortgangsrapportage 2021. Regiocontactpersonen spreken hier over hun bijdrage om samenwerking te vergemakkelijken.

Ook actielijn 3, de wens van verschillende partijen om de arbeidsmarkt te betrekken bij het LOB-proces, heeft een wetenschappelijke basis. Zo maken jongeren soms andere studiekeuzes, wanneer zij een idee hebben over de arbeidsmarktperspectieven die bij een opleiding horen (Expertisepunt LOB, z.d.; Fouarge, Kühn-Nelen & Punt, 2017). Daarnaast zijn jongeren die meer kennis hadden over de arbeidsmarktperspectieven vaker tevreden over hun studiekeuze. In de wijzigingsbeschikking wordt de arbeidsmarkt explicieter opgenomen dan in het originele projectplan van het Expertisepunt. In het projectplan wordt gesproken over de nieuwe kennis en producten die het Expertisepunt wil opleveren. Hierin wordt de focus gelegd op de overgang van het vo naar het mbo. Daarbij hoort ook arbeidsmarktinformatie. In de Notitie Verlenging Expertisepunt LOB wordt de arbeidsmarkt en het perspectief van de arbeidsmarkt expliciet genoemd als een onderwerp waar het Expertisepunt meer de aandacht op wil richten. Zoals Fouarge en collega's (2017) stellen, is het voor jongeren die een studiekeuze willen maken belangrijk om deze informatie tijdig te hebben. De studiekeuze wordt beïnvloed door de potentiële arbeidsmarkt.

2.1.3 Uitvoering activiteiten: output

In deze paragraaf gaan we in op de vraag in welke mate de activiteiten die zijn voorgenomen in de subsidieaanvraag ook daadwerkelijk tot uitvoering zijn gebracht (vraag 7 en 8) en op welke wijze de activiteiten tot uitvoering zijn gebracht (vraag 9).

Om antwoord te krijgen op vragen 7 en 8 is gekeken naar de voortgangsrapportages van het Expertisepunt van 2018 tot en met 2021, de activiteitenplanner 2019-2022 alsook een document met activiteiten die worden uitgevoerd in het kader van LOB-agenda's. Hieronder vallen de kwaliteits- en ambitieagenda's, maar ook het convenant hbo. De vier hoofdactiviteiten van het Expertisepunt vormen het uitgangspunt van deze beschouwing. Ze worden in het vervolg van deze paragraaf één voor één besproken.

Voorgenomen en uitgevoerde activiteiten

De eerste hoofdactiviteit is *ontsluiting van producten en kennis*. De laatste rapportage, uit 2021, laat zien dat de website van het Expertisepunt LOB in november 2020 al 135.000 keer is bezocht. Het aantal bezoekers op de website is sterk gegroeid; De eerste voortgangsrapportage in 2018 liet 7.500 bezoekers zien. De sociale media spelen ook een belangrijke rol. Zo heeft het Expertisepunt volgens de tussenrapportage van 2021 2.300 volgers op LinkedIn en zijn er ruim 2.000 abonnees op de nieuwsbrief. Het aantal abonnees op de nieuwsbrief is door de jaren heen gestegen van 1.235 bij de tussenrapportage van 2018, naar respectievelijk 1.634 en 2.420 abonnees in 2019 en 2020. In 2021 is het aantal geabonneerden gedaald naar ongeveer 2.000 abonnees, vanwege een opschoningsactie van het bestand door het Expertisepunt.

Hoofdactiviteit twee, *kennisdeling*, wordt ingevuld met een aanbod van regionale en landelijke bijeenkomsten. Hierin wordt kennis gedeeld aan de hand van presentaties van externe sprekers en discussies. Een belangrijke kanttekening hierbij is dat er in 2020 minder fysieke bijeenkomsten zijn geweest dan gepland, vanwege de coronamaatregelen. Toen de fysieke bijeenkomsten niet door konden gaan, is het Expertisepunt webinars gaan organiseren. Volgens de projectleider van het Expertisepunt werken deze webinars soms beter dan fysieke bijeenkomsten: het aantal deelnemers is groter en er kunnen er meer worden georganiseerd. Deelnemers komen bijvoorbeeld niet alleen meer uit de regio waar de webinars worden georganiseerd, maar vanuit het hele land. Dit biedt nieuwe perspectieven.

Hoofdactiviteit drie betreft het *ontwikkelen van nieuwe kennis en producten*. Deze activiteit zou producten voortbrengen op basis van de stimuleringsprojecten LOB, met een focus op de overgangen tussen scholen. De voortgangsrapportage van 2021 laat zien dat door de jaren heen verschillende producten zijn ontwikkeld. Zo zijn er verschillende 'gespreksstarters', instrumenten die alle facetten van LOB in kaart brengen voor onderwijsteams, en die ook de sterke en aandachtspunten voor de scholen in kaart brengen. Deze gespreksstarters hebben een eigen website; deze bevat de Kwaliteitsagenda LOB vo, Ambitieagenda LOB mbo, de LOB-scan, LOB-taken/Raamwerk, LOB-curriculumplanner en doorstroomgegevens. Andere producten die zijn gerealiseerd zijn:

- Online module Versterken loopbaanontwikkeling
- Verschillende LOB-opdrachten
- LOB-praktijkvoorbeelden
- LOB-onderzoeksbank
- LOB-Kennisbank
- LOB-methoden
- Behoeftte en aanbod professionalisering/overzicht opleidingen tweedelijns loopbaanprofessionals
- Stappenplan 'Hoe kies ik een LOB trainings- en adviesbureau'
- Faciliteren LOB-leeromgeving
- LOB-netwerken
- Handreiking LOB hbo
- Hoe is LOB binnen het mbo georganiseerd en hoe wordt het uitgevoerd?
- Handreiking vsv
- Handreiking bijdragen aan en succesvolle overgang van v(s)o naar mbo voor leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften
- Professionalisering LOB en studiekeuzebegeleiding doorstroom mbo-hbo

De Monitor LOB valt ook onder deze projectactiviteit. De monitor wordt uitgevoerd door AO Consult. Er zijn in totaal drie metingen, waarvan er twee al hebben plaatsgevonden. Sinds de toevoeging van de VH aan het Expertisepunt is daarnaast extra aandacht voor de doorstroom naar het hbo. Voor de doorstroom mbo-hbo is dit in de voortgangsrapportage 2020 al benoemd. Ook zijn er andere handleidingen en producten opgezet op (de overgang naar) het hbo.

De laatste hoofdactiviteit van het Expertisepunt is *ondersteuning bieden aan scholen en regionale samenwerkingsverbanden*. In 2019, zo laat de voortgangsrapportage zien, is er met 53 procent van de vo- en mbo-scholen in Nederland contact. In de rapportage van 2020 is dit al gestegen naar 82 procent van de vo-scholen en 95 procent van de mbo-scholen. De voortgangsrapportage van 2021 laat zien dat er in totaal met 85 procent van de vo-scholen, 97 procent van de mbo-

scholen en 88 procent van de hbo-scholen contact is gelegd. Uit deze gegevens kunnen we niet opmaken met hoeveel teams of personen binnen een school contact is geweest. Daarnaast is er volgens deze rapportage wel goed zicht op de meeste landelijke en regionale netwerken met betrekking tot LOB. Het Expertisepunt werkt voor een groot deel vraaggestuurd. De regiocontactpersonen zijn hiervoor cruciaal. Zij houden zich bezig met de vragen van de scholen en samenwerkingsverbanden, zoals ondersteunen bij het opstellen van beleidsdoelen. In de interviews kwam de vraaggestuurde aanpak meerdere malen naar voren als een aanpak die wordt gewaardeerd en waarin regiocontactpersonen een belangrijke rol vervullen.

Wanneer we kijken naar wat er *niet* tot uitvoering werd gebracht vanwege de coronamaatregelen, is duidelijk dat een aantal fysieke bijeenkomsten niet door kon gaan. Het Expertisepunt heeft daarop ingespeeld door webinars te organiseren. Deze zijn zowel landelijk als regionaal georganiseerd. Ook op de website is ingespeeld op de pandemie, er is een aparte kop 'LOB en corona' aangemaakt. Deze is in twee maanden tijd meer dan 6.000 keer bekeken. Kijkend naar de ontwikkeling van producten valt op te merken dat er onder invloed van corona niet minder producten zijn gemaakt. De verwachting is wel dat de pandemie invloed zal hebben op de uitvoering van de LOB-monitor, die in 2020 de tweede meting had en in 2021/2022 de eindmeting heeft, zo geeft uitvoerder van het onderzoek AO Consult zelf in de tussenrapportage van 2021 aan. Er is geen zicht op of bij de vraaggestuurde ondersteuning van de scholen zaken niet konden worden uitgevoerd, omdat het hier gaat om vragen van de scholen zelf, die niet expliciet worden opgenomen in de voortgangsrapportages.

In het projectplan wordt daarnaast een samenwerking met onderzoekers en wetenschappers in een eventuele expertgroep voorgesteld. De voortgangsrapportages geven geen uitsluitel over de vraag in hoeverre deze samenwerking ook daadwerkelijk tot stand is gekomen, maar uit aanvullende interviews blijkt dat er verschillende klankbordgroepen zijn, waarbij onder andere experts, vakbonden en sectorraden zijn betrokken. Navraag bij het Expertisepunt leert dat er ook buiten de klankbordgroepen veel gebruik wordt gemaakt van externe expertise (onderzoekers, wetenschappers) bij alle hoofdactiviteiten, maar dat dit niet altijd duidelijk naar voren komt in de voortgangsrapportages.

In de interviews is nagevraagd of ook om andere redenen activiteiten niet zijn doorgegaan zoals gepland. Hierop werd aangegeven dat de vraaggestuurde opdrachten van de regiocontactpersonen niet altijd van tevoren goed zijn te plannen. Soms gaan de vragen over andere onderwerpen dan waar de regiocontactpersonen op dat moment mee bezig waren. Als voorbeeld werd genoemd dat regiocontactpersonen voor de zomervakanties van de scholen meer vragen kregen over doorstroming naar vervolgonderwijs en minder over borging van LOB in het curriculum. Deze onderwerpen krijgen dan tijdelijk meer aandacht, andere onderwerpen schuiven dan door naar een latere periode. Regiocontactpersonen zelf noemen de coronacrisis als belangrijkste reden dat afspraken of bijeenkomsten niet zijn doorgegaan. Hierbij hebben zij wel altijd geprobeerd om op een andere manier toch in behoeften te voorzien. Zo zijn er webinars gegeven en werd aangesloten bij bijeenkomsten van andere regio's. Een regiocontactpersoon vertelde dat uitval van mede-contactpersonen in de regio door persoonlijke omstandigheden er ook toe heeft geleid dat sommige activiteiten niet zijn doorgegaan.

Wijze van uitvoering van de activiteiten

Onderzoeksvraag negen gaat in op *hoe* de activiteiten zijn uitgevoerd. De vier hoofdactiviteiten zoals benoemd in het projectplan zijn uitgewerkt in een activiteitenplanner 2019-2022. Daarnaast zijn voortgangsrapportages beschikbaar van 2018 tot en met 2021. In alle voortgangsrapportages

wordt gekeken naar wat er *tot dan toe* is gerealiseerd. Daarom wordt in dit stuk vooral verwezen naar de voortgangsrapportage van 2021, omdat daar alle gerealiseerde producten sinds 2017 in staan. Aan de hand van deze informatie beschrijven we hier gedetailleerder welke sub-activiteiten het Expertisepunt heeft uitgevoerd.

Voor hoofdactiviteit 1, *ontsluiting van producten en kennis*, kunnen alle gerealiseerde producten teruggevonden worden in de voortgangsrapportage. Ten eerste is de stuurgroep in totaal (tot mei 2021) negen keer samengekomen. Ook is de stuurgroep via e-mail geraadpleegd. Daarnaast is binnen de stuurgroep een werkgroep 'borging' opgestart. Deze werkgroep bestaat uit beleidsmedewerkers van de VO-raad, MBO Raad en de VH. De werkgroep kijkt naar manieren om de functies van het Expertisepunt te borgen na de beëindiging van de projectsubsidie. Daarnaast is er ook een bestuurlijk overleg. Dit heeft 27 oktober 2020 voor het eerst plaatsgevonden en moet sinds de verlenging van het project jaarlijks plaatsvinden.

Ook vinden we in de voortgangsrapportage informatie over digitale producten. De website van het Expertisepunt is in 2021 aangepast, onder andere om beter aan te sluiten bij de nieuwe doelgroep, het hbo. Regiocontactpersonen wijzen in hun netwerk daarnaast actief op de website van het Expertisepunt. Het aantal abonnees op de nieuwsbrief is door de jaren heen gestegen, met een daling in 2020 vanwege een opschoningsactie. De nieuwsbrief deelt actuele LOB-informatie, evenals nieuws van het Expertisepunt zelf, zoals nieuwe producten of evenementen, en er is per nieuwsbrief aandacht voor een specifiek LOB-onderwerp. De voortgangsrapportages laten zien dat er in 2020 en 2019 in totaal respectievelijk twaalf en elf nieuwsbrieven zijn verstuurd, in 2018 waren dit er 23 en in 2017 zes. Er worden per week tussen de één en drie nieuwsitems geplaatst op de website en het Expertisepunt maakt video's die op YouTube en op LOB-Kennisbank te vinden zijn. Daarnaast maakt het Expertisepunt LOB ook zogenoemde 'Wegwijzers', brochures over een onderwerp met betrekking tot LOB. Er zijn reeds tien wegwijzers gepubliceerd.

De activiteiten en uitkomsten van hoofdactiviteit 2, *kennisdeling*, werden vanaf 2019 bijgehouden in zowel de activiteitenplanner als de voortgangsrapportages. In de activiteitenplanner stonden vier verschillende landelijke bijeenkomsten vermeld. Hiervan zijn er drie doorgedaan. De laatste heeft hoogstwaarschijnlijk vanwege de coronamaatregelen niet plaats kunnen vinden. In de voortgangsrapportage van 2021 worden daarnaast de webinars vermeld. Deze stonden niet op de activiteitenplanner omdat zij vanwege de pandemie zijn ontwikkeld ter vervanging van fysieke bijeenkomsten. De voortgangsrapportage van 2021 geeft een goed overzicht van alle landelijke bijeenkomsten die het Expertisepunt heeft georganiseerd, met vermelding van datum en aantal deelnemers. Een ander belangrijk punt van de activiteitenplanner was de bijdrage die het Expertisepunt levert aan externe bijeenkomsten: in 2018 is 22 keer bijgedragen aan bijeenkomsten van externen; in 2019 32 keer.

Daarnaast heeft het Expertisepunt in 2017 en begin 2018 (tot en met maart) 23 presentaties gegeven. Van deze bijeenkomsten zijn ook evaluaties beschikbaar. Hieruit blijkt dat een groot gedeelte van de deelnemers aan de bijeenkomsten tevreden is over de gegeven bijeenkomsten. Wanneer wordt gekeken naar wat de deelnemers minder positief beoordelen over deze bijeenkomsten, is dat vooral dat de focus op mbo lijkt te liggen en minder op andere sectoren, en dat sprekers of workshops niet aansluiten bij de rest van de bijeenkomst.

Over de regionale bijeenkomsten is minder bekend dan over de landelijke bijeenkomsten. In de voortgangsrapportage 2019 worden in totaal 34 bijeenkomsten in de regio tot dan toe genoemd.

De voortgangsrapportage van 2021 benoemt dat regio-contactpersonen in totaal aan 283 bijeenkomsten van externen hebben bijgedragen en zelf 200 bijeenkomsten hebben georganiseerd. Het is niet bekend of dit per regio verschilt, of in welk jaar deze bijeenkomsten hebben plaatsgevonden. Op basis van de beschikbare informatie zien we wel dat het inplannen van de landelijke en regionale bijeenkomsten is gerealiseerd volgens plan. Er zijn goed bezochte bijeenkomsten gerealiseerd en de bijeenkomsten op de activiteitenplanner zijn ook doorgegaan. Over de regionale bijeenkomsten zijn geen evaluaties beschikbaar. Wel weten we uit interviews met regiocontactpersonen dat zij proberen om na afloop van bijeenkomsten met de deelnemers te spreken, om te vragen wat ze van de bijeenkomst vonden en of zij nog een hulpvraag hebben. Zij geven dan ook aan dat dit lastiger is in corona-tijd en dat dit de kwaliteit van hun werk aantast. Contact met deelnemers aan de bijeenkomsten wordt gezien als een belangrijk onderdeel van het werk als regiocontactpersonen.

De derde hoofdactiviteit, *ontwikkelen van nieuwe kennis en producten*, beslaat verschillende sub-activiteiten. Als eerste worden nieuwe producten gedeeld door het Expertisepunt. Hieronder vallen bijvoorbeeld de LOB-scan en LOB-raamwerken. Het wordt met de jaren lastiger om weer te geven wat er precies gedaan is op dit vlak, omdat er vooral wordt ingezet op het actualiseren en verbeteren van producten. Hierdoor is niet uit de rapporten af te leiden wat er precies heeft plaatsgevonden. Wel zijn de activiteiten omtrent de impuls doorstroom mbo-hbo gerealiseerd. Daarnaast worden in alle voortgangsrapportages verschillende LOB-opdrachten, -praktijkvoorbeelden en -methoden en de online module benoemd.

Een ander belangrijk onderdeel van deze hoofdactiviteit is de LOB-monitor, een monitoronderzoek onder schoolleiding, decanen en LOB-coördinatoren en leerlingen en studenten. De LOB-monitor betreft drie metingen en levert nieuwe kennis over het LOB-onderwijs op. Een uitgebreidere weergave van relevante conclusies van de LOB-monitor is opgenomen in paragraaf 2.2.1.

De laatste hoofdactiviteit is het *ondersteunen van scholen en regionale netwerken*. In de voortgangsrapportages wordt gepresenteerd met hoeveel van de vo, mbo- en hogescholen de regiocontactpersonen contact hebben (zie ook hierboven bij de beantwoording van vraag 7). Verder zijn in 2019 29 praktijkvoorbeelden ontsloten via de website van het Expertisepunt, de rapportage van 2021 benoemt 71 praktijkvoorbeelden.

In de voortgangsrapportages 2020 en 2021 is daarnaast veel aandacht voor de samenwerkingsverbanden en de aansluiting bij beleidsontwikkelingen. In de voortgangsrapportage van 2021 is een kwalitatieve bijlage beschikbaar, waarin de regiocontactpersonen hun werkzaamheden beschrijven. Ook hebben wij een plan van aanpak van een regio kunnen inzien en met verschillende regiocontactpersonen gesproken. Het contact met de scholen wordt door de regiocontactpersonen als basis gebruikt om het gesprek over LOB aan te gaan en nieuw draagvlak te creëren voor het borgen van LOB.

Professionalisering van de regiocontactpersonen vindt plaats in de vorm van begeleidingsgesprekken, ongeveer elke zes weken, drie regiocontactpersonendagen per jaar, en twee facultatieve overleggen per jaar.

Het Expertisepunt heeft ook een aandeel in een aantal LOB-agenda's, zoals de kwaliteitsagenda LOB voor het vo en de Ambitieagenda LOB in het mbo. Zij dragen hieraan bij door zowel kennisdeling als door praktische ondersteuning. De beide genoemde LOB-agenda's lopen tot de beoogde projectduur van het Expertisepunt. Een deel van de activiteiten die bij het ondersteunen van deze agenda's horen is reeds genoemd, met name de activiteiten omtrent het convenant

HBO. Een aanvulling hierop is dat er voor de Kwaliteitsagenda LOB wordt gekeken naar de mogelijkheid om een aantal pilots te starten om aan te sluiten bij de afspraken die gemaakt zijn in die agenda. Voor het vmbo betekent dit dat gekeken wordt naar een mogelijke afstemming met SLO en de Stichting Platforms vmbo. Voor het havo/vwo wordt gekeken naar het professionaliseren van mentoren en loopbaanbegeleiders. Wat al wel vaststaat is dat de tool 'curriculumplanner' verder wordt ontwikkeld voor de sector havo/vwo en dat scholen worden ondersteund bij het integreren van LOB in praktijkgericht onderwijs.

Wat betreft de Ambitieagenda LOB mbo is al gestart met een professionaliseringstraject en het ontwikkelen van concepten. Hiervoor wordt een Leernetwerk ingezet. Daarnaast wordt aangesloten op de subsidieregeling "Extra begeleiding en nazorg ter voorkoming van jeugdwerkloosheid" door het geven van nazorg aan gediplomeerde schoolverlaters.

2.2 Bereikte resultaten: outcome

Tot nu toe hebben we in kaart gebracht tot welke output het Expertisepunt LOB heeft geleid. In deze paragraaf gaan we in op de bereikte resultaten in termen van outcome. De gewenste effecten van de activiteiten van het Expertisepunt LOB gaan immers uiteindelijk over het verbeteren van LOB. We beantwoorden de volgende onderzoeksvragen:

1. In welke mate zijn de gewenste effecten bereikt?
2. In hoeverre zijn deze effecten toe te schrijven aan de activiteiten?
3. Hoe zouden de effecten vergroot kunnen worden?

Met de beschikbare data is het niet mogelijk om 'hard' in kaart te brengen wat de effecten zijn geweest van de activiteiten van het Expertisepunt LOB op de kwaliteit van LOB. Wel kunnen we een indruk geven van de stand van zaken rondom LOB in de beleving van leerlingen en studenten, en kunnen we bij betrokkenen navragen in hoeverre zij effecten waarnemen. Deze ervaren stand van zaken rondom LOB in het onderwijs geeft ook een indicatie van de mate waarin er nog verbeterpunten zijn, wat ook bijdraagt aan het beantwoorden van de vraag hoe de toekomst van het Expertisepunt LOB eruit zou kunnen zien.

We hebben ten eerste verschillende bestaande onderzoeken gebruikt om het perspectief van de scholieren en studenten in kaart te brengen, evenals interviews met drie scholieren- en studentenorganisaties, LAKS, JOB en ISO. Om de vraag hoe de effecten vergroot zouden kunnen worden (vraag 3) te beantwoorden, is opnieuw gekeken naar de voortgangsrapportages die zijn aangeleverd door het Expertisepunt. Ook is in het interview met de projectleider van het Expertisepunt LOB gesproken over de bereikte resultaten. Er is tevens gesproken met werknemers van het Expertisepunt en met vier scholen. De deelnemende scholen zijn benaderd met behulp van de regiocontactpersonen. De inzichten die voortkomen uit die gesprekken worden gebruikt als casuïstiek en zijn niet representatief voor het gehele Nederlandse onderwijs.

2.2.1 Onderzoeken naar LOB

Om de eerste twee onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, zijn de resultaten van verschillende onderzoeken geïnventariseerd. We geven in de deze paragraaf beknopt de meest relevante resultaten van deze onderzoeken weer.

LOB-Monitor

De LOB-monitor wordt driemaal uitgezet door het Expertisepunt LOB onder vo- en mbo-scholen. De monitor heeft als doel om de stand van zaken in het LOB-onderwijs in beeld te brengen. De eerste meting heeft in 2018 plaatsgevonden, de tweede in 2020. Over de derde en laatste meting heeft nog geen rapportage plaatsgevonden. De LOB-monitor probeert veranderingen in het LOB-onderwijs te duiden, maar geeft ook aan dat de rapportages kort achter elkaar zitten, waardoor er geen al te grote veranderingen te verwachten zijn.

De belangrijkste conclusies uit de tweede meting zijn:

- In vergelijking met 2018 zijn er meer scholen die LOB-beleid hebben opgesteld (90%). Wel wordt het advies gegeven aan de scholen die nog geen beleid hebben opgesteld, dit snel te doen.
- LOB wordt nog vaak als een aparte les gezien. Het is van belang dat dit meer geïntegreerd in de rest van het curriculum komt.
- Momenteel wordt LOB vooral geëvalueerd op afzonderlijke activiteiten, zonder betrekking op de visie die de school heeft op LOB.
- In alle onderwijssectoren is behoefte aan ondersteuning bij de professionalisering van de LOB-medewerkers. Decanen/LOB-coördinatoren en schoolleiders willen daarnaast ondersteuning bij het creëren van een bredere betrokkenheid bij het LOB-onderwijs in de school.
- Het is van belang dat de uitkomsten van de LOB-monitor beter worden gedeeld en verspreid, bijvoorbeeld onder medezeggenschapsraden.

Jongerenperspectief op LOB-onderwijs

LOB dient een belangrijke plaats in te nemen in vo, mbo en hbo. Het is de bedoeling dat alle jongeren tijdens het onderwijs te maken krijgen met LOB. Dit kan als aparte les behandeld worden, bijvoorbeeld in een mentoruur, maar ook is het mogelijk dat LOB verweven is door reguliere lessen heen. Hierdoor, en ook omdat niet iedere leerling hetzelfde is en andere behoeften heeft bij LOB, zijn er veel verschillende activiteiten die onder LOB kunnen vallen, zoals stage, bedrijfsbezoek, gastlessen, maar ook het invullen van een online toets of een gesprek met de mentor. De vraag die we in deze paragraaf aan de orde stellen is hoe scholieren en studenten LOB ervaren en hoe tevreden ze zijn over de aangeboden LOB. Dit doen we aan de hand van verschillende, eerder uitgevoerde onderzoeken.

Onderzoek 1: Youngworks

Het Expertisepunt LOB heeft in 2019 aan Youngworks gevraagd om een onderzoek uit te voeren naar het jongerenperspectief op LOB. Het onderzoek richt zich op LOB-ervaringen van 32 vo'ers, mbo'ers en hbo'ers. Een belangrijke conclusie is dat jongeren in verschillende opleidingssectoren andere behoeften hebben wanneer het om LOB gaat en dat dit ook tussen leerlingen en studenten binnen klassen kan verschillen. Ook zijn jongeren kritisch op de vorm en het LOB-onderwijs zelf.

Belangrijke bevindingen uit dit rapport zijn:

- Jongeren willen persoonlijke begeleiding: er is behoefte aan maatwerk – een persoonlijke mentor. Hoewel niet iedereen hier behoefte aan heeft, vinden jongeren dat ze op zijn minst de optie moeten krijgen;

- LOB wordt nu vaak in groepsverband besproken, terwijl jongeren het gevoel hebben dat leeftijdsgenoten niet kunnen helpen, ze spreken liever met iemand die al verder in het loopbaantraject is;
- Jongeren willen een levendige vorm van LOB-onderwijs. Ze vinden stages of andere praktijkgerichte opdrachten belangrijk en leerzaam;
- LOB komt nu op vo en hbo te weinig naar voren;
- Bekendheid LOB:
  - Jongeren herkennen de term niet, waardoor ze geen lijn zien in de LOB-activiteiten
  - Ze hebben wel behoefte aan LOB maar herkennen het niet.

Onderzoek 2: JOB-monitor

De Jongeren Organisatie Beroepsonderwijs (JOB) voert tweejaarlijks een monitor uit om erachter te komen wat mbo-studenten vinden van het onderwijs en hun leeromgeving. De monitor wordt afgenomen onder mbo-studenten van alle niveaus en alle jaarlagen. Wij hebben de afgelopen drie JOB-monitors meegenomen in dit onderzoek. In deze edities zijn vragen opgenomen over wat de studenten van hun loopbaanbegeleiding vonden. In 2014 en 2016 werd de term LOB niet gebruikt, maar werden wel vragen gesteld over studieloopbaanbegeleiding. In 2020 zijn nieuwe vragen geformuleerd, waardoor geen directe aansluiting kan worden gemaakt met de uitkomsten van eerdere jaren.

Belangrijke bevindingen uit deze rapporten zijn:

- Studenten waren in 2018 gemiddeld positiever over studieloopbaanbegeleiding dan de jaren ervoor, maar in 2020 zijn studenten minder positief.
- Studenten uit hogere mbo-niveaus zijn minder positief over hun loopbaanbegeleiding dan studenten uit lagere mbo-niveaus. Daarnaast zijn de studenten ook minder positief als ze in een hogere jaarlaag zitten.
- In 2018 is een groeiend deel van de studenten tevreden over LOB, vergeleken met 2014 en 2016.
- Daarnaast blijkt er een verband te zijn tussen de kennis die studenten hebben over wat zij na hun opleiding kunnen gaan doen en de mate waarin zij tevreden zijn over hun loopbaanbegeleiding. Als studenten niet weten wat zij na hun opleiding kunnen gaan doen, zijn zij ook minder tevreden over de begeleiding die zij hierbij krijgen.

Onderzoek 3: De Ambitieagenda en de Kwaliteitsagenda

JOB heeft in samenspraak met de MBO Raad een ambitieagenda opgesteld voor mbo-instellingen. Deze agenda heeft als doel om ervoor te zorgen dat er kwalitatief goed LOB-onderwijs gegeven wordt aan mbo-studenten. Belangrijke aandachtspunten hierbij zijn dat LOB een integraal onderdeel van de opleiding moet worden, en dat de kwaliteit van het LOB-onderwijs gewaarborgd moet worden. Een onderdeel hiervan is een monitor LOB, uitgevoerd door het Expertisepunt LOB². Deze monitor houdt de kwaliteit van het LOB-onderwijs bij. Tegelijkertijd is er door JOB ook een checklist voor studentenraden verspreid. Via deze checklist kunnen de studentenraden controleren of hun opleiding en/of school voldoet aan de eisen die gesteld worden aan het LOB-onderwijs in de ambitieagenda.

---

² In de tweede meting voor deze monitor zou een focusgroep met mbo-studenten en hun ouders plaatsvinden, echter is deze niet doorgegaan. Hierdoor zijn geen gegevens over de mbo-studenten beschikbaar.

Ook voor het vo bestaat een kwaliteitsagenda. LAKS heeft in samenspraak met de VO Raad deze agenda opgezet, waarbij het doel is om ervoor te zorgen dat er kwalitatief goed LOB-onderwijs gegeven wordt aan vo-scholieren en om scholen te ondersteunen bij de verankering van LOB in hun onderwijs. De kwaliteitsagenda kan dienen als zowel een start-, inventarisatie en als evaluatie-instrument. Om de jongeren te helpen ontdekken wie ze zijn zet de kwaliteitsagenda in op beleid, activiteiten, begeleiding en kwaliteitsbewaking op het gebied van LOB. Net zoals bij de ambitieagenda in het mbo gebruikt de kwaliteitsagenda de monitor LOB om in de stand van zaken in de gaten te houden.

Onderzoek 4: LAKS-monitor

De LAKS-monitor is een tweejaarlijkse monitor voor middelbare scholieren. Het Landelijk Actie Komitee Scholieren (LAKS) voert deze monitor uit om te kijken hoe het gesteld is met het onderwijs en de begeleiding van scholieren. De afgelopen twee LAKS-monitoren, die van 2018 en 2020, hebben dezelfde vragen gebruikt wat betreft de loopbaanoriëntatie en -begeleiding. De vragen richten zich vooral op de profielkeuze die de scholieren maken.

Belangrijke bevindingen uit deze rapporten zijn:

- Een krappe meerderheid van de middelbare scholieren is tevreden over de begeleiding die zij krijgen bij het kiezen van hun profiel. De tevredenheid van de leerlingen op de verschillende niveaus wijkt niet veel van elkaar af, hoewel vwo-leerlingen continu wat positiever zijn dan hun leeftijdsgenoten.
- Wanneer gekeken wordt naar de tevredenheid met de decaan is een ander beeld te zien. Leerlingen in het praktijkonderwijs zijn veel minder tevreden over de decaan dan leeftijdsgenoten.

Onderzoek 5: SVO

Het schoolverlatersonderzoek (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2021) van het ROA en het CBS is een onderzoek met als doel inzicht te krijgen op de aansluiting van opleidingen op vervolgoopleidingen en op de arbeidsmarkt. Het onderzoek maakt verschil tussen twee groepen schoolverlaters, namelijk naar gediplomeerden en vroegtijdig schoolverlaters. Er wordt gekeken naar deze groepen op het vmbo, havo- of vwo of mbo.

De belangrijkste resultaten uit dit onderzoek zijn:

Voor gediplomeerden

- De meeste gediplomeerden hebben stage gelopen (53%). Ook hebben studenten een LOB-gesprek gehad (36%), LOB-les gehad (28%) en/of een bedrijfsbezoek gehad (14%). De minst voorkomende LOB-activiteit is een gastles (13%). Een andere bevinding is dat 16 procent van de respondenten aangaf nooit een LOB-activiteit te hebben gehad tijdens hun opleiding.

Voor voortijdig schoolverlaters

- Op de vraag met wie de schoolverlater de keuze om met de opleiding te stoppen had doorgesproken, zei 33 procent van de schoolverlaters: met een docent of anderen op school.
- Daarnaast blijkt 11 procent van de vroegtijdig schoolverlaters bij de docent actieve begeleiding te vinden in de zoektocht naar een passende opleiding.
- Het grootste gedeelte van de voortijdig schoolverlaters (18%) geeft als belangrijkste reden voor het stoppen met de opleiding psychische problemen op. Daarnaast geeft 10 procent aan dat gemis aan begeleiding en ondersteuning de belangrijkste reden was om de opleiding te verlaten.

Interviews met JOB en ISO

In gesprekken met studentenvertegenwoordigers blijkt dat zowel JOB als ISO het LOB-onderwijs een belangrijk onderdeel van de opleidingen vinden. Hierbij geven beide organisaties aan dat LOB op het moment nog niet op het niveau is waar ze dit graag zouden zien. JOB geeft aan dat zij het Expertisepunt LOB kennen en dat ze de ervaring hebben dat het Expertisepunt ook hun standpunten meeneemt in afwegingen in hun beleid en activiteiten. ISO daarentegen kent het Expertisepunt LOB niet goed, dit heeft waarschijnlijk te maken met de latere aansluiten van het hbo bij het Expertisepunt. Overkoepelend kan gezegd worden dat de organisaties denken dat het Expertisepunt nodig blijft om aandacht te blijven vragen voor LOB in scholen.

2.2.2 Effecten van de activiteiten

Om een antwoord te geven op de eerste twee vragen van deze paragraaf grijpen we eerst terug naar het jongerenperspectief. Een gewenst effect van het Expertisepunt LOB is dat het LOB-onderwijs wordt verbeterd. Uit vragenlijstonderzoek blijkt dat jongeren kritisch zijn over LOB en ook zien ze niet altijd de link met LOB wanneer zij LOB-opdrachten uitvoeren. Wel is te zien dat jongeren steeds iets positiever zijn over de begeleiding die zij krijgen. Er lijkt dus een voorzichtige vooruitgang te zijn, maar er valt ook nog genoeg te winnen. De vraag of de positieve ontwikkeling toe te schrijven is aan de activiteiten van het Expertisepunt is lastig te beantwoorden.

We kunnen ook naar de ervaringen van direct betrokkenen kijken; welke ontwikkelingen of effecten nemen zij waar? Regiocontactpersonen merken positieve effecten op: zij ervaren dat scholen actief actie ondernemen wanneer de regiocontactpersonen hebben geholpen bij een hulpvraag. De LOB-monitor laat daarnaast zien dat scholen actiever bezig zijn met LOB en dat visie en beleid wordt ontwikkeld.

2.2.3 Vergroten van de effectiviteit

De effecten van (de activiteiten van) het Expertisepunt LOB zijn, voor zover dat mogelijk was, in kaart gebracht. De vervolgvraag luidt: Hoe zouden de effecten vergroot kunnen worden?

Om deze vraag goed te kunnen beantwoorden, is het van belang om scherp te hebben welke kwaliteitseisen er aan het LOB-onderwijs verbonden zijn. Op de website van het Expertisepunt LOB staan voor elke sector – vmbo, vmbo-tl, havo/vwo, mbo en hbo – handreikingen. Uit deze handreikingen blijkt dat er voor het vmbo niet veel is vastgelegd wat betreft kwaliteitseisen voor LOB. In het vmbo is LOB een exameneis en in het mbo is LOB een diplomaeis. En, hoewel het wel duidelijk is dat leerlingen bij moeten houden welke LOB-activiteiten zij doen en dat leerlingen de eigen LOB-ervaringen vorm moeten kunnen geven in zowel vmbo als mbo, is er eigenlijk geen houvast voor docenten aan welke concrete eisen zij moeten voldoen. De vrijheid om LOB-lessen in te vullen naar de behoefte van leerlingen en klassen wordt enerzijds als belangrijk gezien. Op deze manier kunnen lessen beter aansluiten bij de behoefte van leerlingen en de stappen die zij moeten zetten in hun loopbaanontwikkeling. Aan de andere kant maakt dit het lastiger om te controleren of het LOB-onderwijs ook op peil is en blijft. Eerst werd LOB alleen in het examenprogramma voor praktische leerwegen opgenomen. De latere toevoeging van vmbo-tl trekt dit voor alle vmbo-niveaus gelijk en zou moeten zorgen voor betere studiekeuzes na het vmbo.

Voor havo/vwo-scholen en -docenten is er nog minder houvast. Er is ook voor deze sector beperkt in de wet vastgelegd wat de eisen zijn voor het LOB-onderwijs. Ook is het niet verplicht om LOB

in het PTA vast te leggen. De Inspectie van het Onderwijs houdt toezicht op het LOB-onderwijs door te controleren of er aandacht wordt besteed aan LOB, maar controleert niet wat de kwaliteit van dit onderwijs is.

Ook in het hbo is er weinig vastgelegd over de kwaliteit van LOB. De VH heeft in 2019 samen met partners een strategische agenda gepresenteerd. Uit de agenda blijkt dat studievoorlichting en loopbaanbegeleiding belangrijk worden geacht, maar er staan geen kwaliteitseisen voor deze begeleiding in de agenda. Daarnaast zijn er geen verplichtingen vanuit de wet voor hbo-scholen om LOB aan te bieden. Wel gaf het ministerie van OCW in 2019 aan dat [ho-] *'Studenten tijdens hun studie ook ruimte moeten hebben voor zelfontplooiing en brede ontwikkeling.'*

In het algemeen is dus te zien dat er beperkte of onvoldoende kwaliteitseisen voor LOB-onderwijs zijn opgesteld. Hoewel is vastgelegd dat er LOB-onderwijs gegeven moet worden in vo en mbo, is de invulling hiervan geheel vrij voor scholen. De vrijheid die dit geeft maakt aansluiting bij de wensen van jongeren mogelijk, maar maakt het lastiger om kwantitatief vast te stellen of er goed LOB-onderwijs wordt gegeven. Het verankeren van de kwaliteit van LOB-onderwijs ligt bij de onderwijsinstellingen zelf. Het Expertisepunt LOB probeert in te zetten op de borging en verankering van LOB binnen de scholen. Door het delen van kennis en het organiseren van bijeenkomsten probeert het Expertisepunt hier aandacht voor te vragen.

Een andere manier om eventueel de effecten van het Expertisepunt te kunnen meten is door te kijken naar uitval van leerlingen. LOB helpt leerlingen en studenten met het maken van de juiste studiekeuze en voorkomt hiermee onnodige uitval. Uitval is echter een zwakke indicator van het effect van LOB. Een verkeerde studiekeuze (wellicht als gevolg van gebrekkig LOB-onderwijs) is immers slechts een van de vele redenen waarom leerlingen en studenten kunnen uitvallen of switchen. Daarnaast, geven meerdere geïnterviewden aan, kan uitval of switch-gedrag juist ook een indicator zijn voor *geslaagd* LOB. Het kan leerlingen en studenten juist nieuwe inzichten geven over hun interesses en capaciteiten waardoor een andere opleidingskeuze juist als een positieve keuze gezien kan worden.

Een andere indicator van de kwaliteit van LOB zou de tevredenheid van leerlingen en studenten met LOB kunnen zijn. We zien in de monitoren van LAKS en JOB dat leerlingen en studenten de afgelopen jaren meer tevreden zijn geworden met LOB. Dit kan komen doordat LOB meer verankerd is in het curriculum van scholen en dat leraren zich er meer bewust van zijn; mogelijk is dit dus een (indirect) effect van het Expertisepunt LOB.

Hiernaast kan gekeken worden naar de activiteiten die het Expertisepunt uitvoert. Deze zijn gericht op een brede doelgroep binnen scholen, zowel bestuurders, beleidsmakers als docenten en begeleiders. Wanneer gekeken wordt naar de tweede hoofdactiviteit van het Expertisepunt, kennisdeling, kan geconcludeerd worden dat het grootste gedeelte van de deelnemers positief is over de bijeenkomsten die zij hebben bijgewoond. Regiocontactpersonen geven aan dat hun ervaring is dat er écht wat wordt gedaan met de hulp die zij scholen aanbieden.

Medewerkers van het Expertisepunt noemen het opstellen van kwaliteitskaders waar scholen aan moeten voldoen als een mogelijke manier om effecten van het Expertisepunt te vergroten. Zij merken dat er op sommige scholen, vooral op het havo/vwo, nog weinig urgentiebesef is voor LOB. Op het havo/vwo is LOB nog een ambitie, maar geen verplichting zoals dat in het vmbo en mbo wel is. Door kwaliteitskaders (of eventueel wet- en regelgeving) zou een gevoel van urgentie aangewakkerd kunnen worden bij de scholen. Deze urgentie is een belangrijke voorwaarde om

een school te laten zien hoe belangrijk LOB is. Een andere manier om de effecten te vergroten, genoemd door een medewerker van het Expertisepunt, is door de regiocontactpersonen meer langs te laten gaan bij scholen. Hiervoor is in de huidige aanpak geen ruimte, omdat elke regiocontactpersoon maar 12 uur per week voor het Expertisepunt werkt. Met meer tijd zou er meer bereikt kunnen worden, stelt deze medewerker.

2.3 Randvoorwaarden en factoren

In deze paragraaf gaan we in op randvoorwaarden en factoren die van invloed zijn bij het bereiken van de doelstellingen van het Expertisepunt LOB.

1. Welke randvoorwaarden kunnen geïdentificeerd worden die nodig zijn bij het bereiken van de doelstellingen?
2. Wat zijn succesfactoren bij het bereiken van de gewenste effecten?
3. Wat zijn belemmerende factoren bij het uitblijven van effecten?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden is gebruik gemaakt van interviews, voortgangsrapportages en literatuur.

2.3.1 Randvoorwaarden

Randvoorwaarden zijn eisen waaraan voldaan moet worden om een bepaalde uitkomst te kunnen krijgen. Hier gaat het erom welke voorwaarden nodig zijn om de vier hoofdactiviteiten van het Expertisepunt LOB te laten slagen. Om de vraag naar randvoorwaarden te beantwoorden zijn verschillende bronnen gebruikt: literatuur, de voortgangsrapportages van het Expertisepunt LOB en interviews met medewerkers van het Expertisepunt, interviews met LOB-coördinatoren van vier scholen. Ook is gebruik gemaakt van interviews met medewerknemers van het ministerie van OCW en de VO-raad, MBO Raad en BiOND.

Omdat het Expertisepunt vraaggestuurd werkt, zijn zij afhankelijk van het initiatief dat scholen nemen. Het is dus belangrijk dat scholen een bepaalde behoefte aan informatie ervaren. Medewerkers van het Expertisepunt zien een belangrijke randvoorwaarde in het urgentiebesef voor LOB bij de scholen. Als scholen inzien dat LOB een belangrijk onderdeel van het curriculum is, kan het Expertisepunt hierop inspelen. Dit hangt ook samen met wetgeving. Meerdere medewerkers geven aan dat het makkelijker zou zijn om aandacht voor LOB te vragen, wanneer LOB-eisen meer verankerd zouden zijn in wetgeving. Dit hangt samen met een tweede randvoorwaarde die medewerkers zien, namelijk de ruimte die wordt vrijgemaakt voor LOB in het curriculum. Als er weinig of geen tijd vrij wordt gemaakt voor LOB, is het voor decanen, mentoren en andere professionals lastig om toch aandacht te besteden aan LOB.

Ook geven LOB-coördinatoren aan dat zij het als een randvoorwaarde zien dat de besturen van scholen, het CvB maar ook het MT en teamleiders, LOB als een belangrijk onderwerp zien. Wanneer het LOB niet geborgd is in het beleid en de visie van de school, geven de coördinatoren aan dat het lastig is om docenten en mentoren te motiveren aan de slag te gaan met LOB. In de waan van de dag besteden docenten dan minder aandacht aan LOB.

Ontsluiting kennis en producten

Voor de eerste hoofdactiviteit van het Expertisepunt, *ontsluiting van kennis en producten*, is een belangrijke randvoorwaarde dat het Expertisepunt op de hoogte is van de laatste beleidsontwikkelingen op het gebied van LOB. De projectleider van het Expertisepunt noemde dit ook als één van de hoofdtaken van het Expertisepunt. Daarnaast wordt in de voortgangsrapportages veel aandacht geschonken aan de website en de sociale media. Het hebben van een goed communicatieplan om kennis te ontsluiten via deze media blijkt een tweede randvoorwaarde voor het ontsluiten van kennis. Ook LOB-coördinatoren beamen dit. Zij geven aan dat het Expertisepunt zichtbaar moet blijven, zodat de kennis goed gedeeld kan worden.

Kennisdeling

Voor de tweede activiteit van het Expertisepunt, *kennisdeling*, is het hebben van publiek een belangrijke randvoorwaarde. Het Expertisepunt draagt bij aan externe bijeenkomsten. Om hieraan bij te kunnen dragen is het van belang dat er kennis aanwezig is bij relevante organisaties en personen over de expertise die het Expertisepunt bezit en hoe organisaties hiermee geholpen kunnen worden. Vanwege coronamaatregelen geeft het Expertisepunt ook webinars. Een randvoorwaarde van de webinars is dat er voldoende kennis bij het Expertisepunt aanwezig is over online kennisdelen.

Ontwikkelen van producten en kennis

De derde activiteit, *het ontwikkelen van producten en kennis*, is alleen mogelijk met kennis van 'witte vlekken' in de bestaande kennis over LOB. Zoals in de voortgangsrapportages wordt besproken, analyseert het Expertisepunt de kennis van externe experts. Wanneer zij een witte vlek zien ontstaan in de kennis over LOB, moeten zij daarop in kunnen springen.

Ondersteunen van regionale samenwerkingsverbanden en scholen

De inzet van regiocontactpersonen is een belangrijke randvoorwaarde om het ondersteunen van regionale samenwerkingsverbanden en scholen te realiseren. Het contact leggen en beantwoorden van vragen is een kerntaak voor deze medewerkers. Deze activiteiten zijn een belangrijk onderdeel van het gehele project, waardoor de regiocontactpersonen een cruciaal onderdeel zijn.

2.3.2 Succesfactoren

In de antwoorden van de geïnterviewde medewerkers is een tweedeling te maken in succesfactoren die zij noemen. Het gaat om succesfactoren voor goed LOB op scholen en succesfactoren van het Expertisepunt in het helpen van scholen om het LOB-onderwijs te verbeteren. Wanneer het om dat eerstgenoemde gaat, noemen medewerkers van het Expertisepunt een goede visie op LOB vanuit scholen en het creëren van ruimte in het curriculum voor LOB als succesfactoren. LOB-coördinatoren geven aan dat LOB het sterkst kan verbeteren, wanneer zij hiervoor de ruimte krijgen van het schoolbestuur. Wanneer het gaat om de succesfactoren van het Expertisepunt, noemt een medewerker van het Expertisepunt de vrijblijvendheid van het Expertisepunt als een belangrijke succesfactor. Door de vrijblijvendheid was het voor scholen een toegankelijke manier om kennis te maken met LOB en een laagdrempelige manier om informatie te ontvangen.

Anderen noemen de sectoroverstijgende aanpak van het Expertisepunt als een belangrijke succesfactor. Hierdoor is er aandacht voor de overgangen tussen de sectoren én blijven de sectoren op de hoogte van elkaar. Dit tweede komt zonder het Expertisepunt niet zomaar tot stand, omdat geen enkele sector 'eigenaar' is van de overgang tussen de sectoren. Een ander genoemde

succesfactor is de expertise die het Expertisepunt LOB bezit. Het team heeft door de jaren heen veel kennis vergaard, waardoor betrokkenen het gevoel hebben dat het Expertisepunt daadwerkelijk goede en passende hulp kan bieden aan scholen. Een laatste genoemde succesfactor is dat het Expertisepunt LOB goed op de hoogte blijft van de politieke en beleidsmatige veranderingen in LOB-beleid. Hierdoor kunnen ze op de actualiteit in blijven spelen en scholen goed voorbereiden op relevante beleidsveranderingen.

Gekeken naar de vier hoofdactiviteiten zijn er ook per activiteit succesfactoren te benoemen. Een belangrijke succesfactor voor het ontsluiten van de kennis is dat het Expertisepunt in hun communicatieplan zichzelf aanpast aan de doelgroep. Zo is de website vernieuwd toen de VH aansloot, om aan te sluiten op het taalgebruik van de nieuwe doelgroep.

Een tweede succesfactor, met betrekking op de kennisdeling, zijn de webinars. De webinars zijn tijdens de coronamaatregelen gestart als een vervanging voor de fysieke bijeenkomsten die het Expertisepunt zowel landelijk als regionaal organiseerde. Tijdens de pandemie organiseerden regiocontactpersonen meer online bijeenkomsten dan dat zij fysiek hadden kunnen doen. Daarnaast werd ook de doelgroep uitgebreid: ook mensen van buiten de regio konden zich aanmelden voor de webinars. Hierdoor werd het bereik groter en werd de informatie beter gedeeld.

2.3.3 Belemmerende factoren

Wat betreft LOB-onderwijs op scholen, geven zowel regiocontactpersonen als LOB-coördinatoren aan dat het gebrek aan tijd/ruimte in het curriculum een belangrijke belemmering is. Wanneer scholen LOB niet goed borgen in het curriculum zien de regiocontactpersonen dat de kwaliteit niet verbetert.

Niet alle scholen worden door het Expertisepunt bereikt. De redenen daarvoor zijn divers. Zo wordt benoemd dat scholen soms ervaren dat er urgentere zaken zijn dan LOB. De bekendheid van het Expertisepunt lijkt volgens het Expertisepunt zelf geen belemmerende factor; het beeld is niet dat het ontbreken aan kennis over het Expertisepunt bij scholen een grote rol speelt in het niet bereiken van de scholen. Regiocontactpersonen herkennen dit beeld. Vooral havo/vwo scholen worden nog niet voldoende bereikt. Dit komt volgens de regiocontactpersonen doordat LOB geen verplichting, maar een ambitie is op het havo/vwo. Het is voor het Expertisepunt dan lastiger om de aandacht te krijgen van deze scholen.

Andere belemmerende factoren die zijn genoemd zijn: LOB-verantwoordelijkheid wordt alleen bij de decaan neergelegd en gebrek aan urgentiebesef (zie ook hiervoor onder Randvoorwaarden).

Daarnaast is het voor scholen wellicht niet duidelijk genoeg wat van hen verwacht wordt, omdat de doelen van het LOB-onderwijs te onduidelijk zijn geformuleerd. Het punt van het ontbreken van een duidelijk kwaliteitskader voor LOB kwam ook in de interviews met experts naar voren. Hoewel de veronderstelling is dat de kwaliteit van LOB belangrijk is voor de ontwikkeling van jongeren, is er geen duidelijke maatstaf om dit te meten. Dit maakt het ook moeilijker om te bepalen of de activiteiten van het Expertisepunt daadwerkelijk bijdragen aan een verbeterde kwaliteit van LOB in het onderwijs.

Wat betreft belemmeringen voor de ondersteuning van de scholen door het Expertisepunt, is het voor de eerste hoofdactiviteit, ontsluiten van producten en kennis, van belang dat er genoeg bekendheid is over het Expertisepunt. Regiocontactpersonen lieten bijvoorbeeld weten dat het lastig is om scholen te bereiken wanneer er een nieuwe decaan komt in een school. Zij zijn minder of

nog niet bekend met het Expertisepunt en er moeten opnieuw relaties worden aangegaan. Door coronamaatregelen zijn er ook minder fysieke bijeenkomsten. Hierdoor is het voor de regiocontactpersonen ook lastiger om contacten te leggen met scholen waar ze nog geen contact mee hebben.

Voor de tweede hoofdactiviteit, kennisdeling, geldt dat corona roet in het eten gooide. Zowel de uit voortgangsrapporten als uit het interview met de projectleider van het Expertisepunt LOB blijkt dat corona de landelijke en regionale bijeenkomsten beïnvloedde. Wel konden deze op een aangepaste manier online doorgaan en probeerden regiocontactpersonen alsnog bijeenkomsten als kenniskringen te organiseren. De belemmering bleek af en toe ook te zorgen voor nieuwe ideeën.

Ook op de derde activiteit, het ontwikkelen van kennis en producten, had corona invloed. De monitor LOB had voor de tweede meting moeite met respondenten bereiken. Er is gekozen om geen herinneringsmail te sturen naar respondenten, waardoor niet alle resultaten representatief zijn. Ook is het verzamelen van praktijkvoorbeelden door regiocontactpersonen moeizamer verlopen, omdat zij de scholen niet fysiek konden bezoeken.

Ten slotte is voor de laatste activiteit, ondersteuning van scholen en regionale netwerken, een belangrijke voorwaarde dat er regiocontactpersonen zijn. Wanneer deze uitvallen is het lastiger om de scholen in de regio te ondersteunen. Door uitval, onder meer vanwege langdurige ziekte, kwamen sommige regiocontactpersonen minder toe aan het organiseren van bijeenkomsten. Tot slot, hoewel de vraaggestuurde aanpak ook als succesfactor wordt benoemd komt deze aanpak in gesprekken soms ook juist naar voren als belemmerende factor. Door de vraaggestuurde aanpak is er geen contact met scholen in de regio die zelf geen contact opnemen.

2.4 Doeltreffendheid

De doeltreffendheid van de subsidie voor het Expertisepunt LOB kan op de twee niveaus worden bepaald die in dit hoofdstuk zijn besproken:

1. In hoeverre zijn de activiteiten (output) uitgevoerd (dankzij de subsidie)?
2. In hoeverre zijn de beoogde effecten bereikt (dankzij de subsidie)?

Wanneer het gaat om de *output* van het Expertisepunt LOB is gekeken naar de activiteiten die zijn uitgevoerd. Voor de vier hoofdactiviteiten zal hier afzonderlijk besproken worden in hoeverre de activiteiten zijn uitgevoerd en in hoeverre de beoogde effecten zijn bereikt.

Voor de eerste activiteit, *het ontsluiten van kennis en producten*, geldt dat alle genoemde sub-activiteiten uit het projectplan zijn uitgevoerd. Ten eerste is een website opgezet, die regelmatig wordt geüpdatet met relevante informatie en passend taalgebruik. Ten tweede is er een interactief platform, waar LOB-professionals gezamenlijk kunnen leren en kennis kunnen delen. Dit is terug te vinden in het LinkedIn-profiel van het Expertisepunt. Hier wordt kennis gedeeld door het Expertisepunt, maar kunnen de professionals ook elkaar treffen. Ten derde is er een helpdesk. Deze functie lijkt iets meer verstopt te zitten, dit is een e-mailadres geworden waar men via de website om hulp kan vragen. Ten vierde worden regelmatig nieuwsbrieven verstuurd en als laatste zijn er brochures door het Expertisepunt ontwikkeld en gepubliceerd.

Als voor al deze sub-activiteiten wordt gekeken naar het bereiken van de beoogde effecten, is te zien dat de website inderdaad voor een goed gebruikt interactief forum zorgt. Met in april 2021

zo'n 39.908 bezoekers, is zeker te zeggen dat veel mensen de weg naar de website weten te vinden. Ook het aantal nieuwsbriefabonnees is hoog. Tijdens de eerste voortgangsrapportage, in 2018, werd gerapporteerd dat zo'n 40 procent van de ontvangers van de nieuwsbrief deze daadwerkelijk opende. Het LinkedIn platform van het Expertisepunt werkt daarnaast meer als een manier om de nieuwsbrief en de website te promoten. Het is minder een interactief platform en meer een manier om het Expertisepunt bekender te maken bij de doelgroep. De doelen lijken hier in mindere mate behaald. Er is daarnaast geen inzicht in hoe vaak de helpdeskfunctie van de website van het Expertisepunt wordt gebruikt. Wel is duidelijk dat ook de regiocontactpersonen vraaggestuurd werken en zij in de regio proberen vragen te beantwoorden en problemen op te lossen. En tot slot, naast de brochures die het Expertisepunt ontwikkelde, zijn ook filmpjes gemaakt om het Expertisepunt te promoten en makkelijk kennis te delen. Er wordt dus meer gedaan voor deze sub-activiteit dan beoogd.

Al met al kan gesteld worden dat voor de eerste activiteit de meeste sub-activiteiten zijn uitgevoerd. Daarnaast zijn de meeste sub-activiteiten ook geslaagd in het bereiken van de beoogde doelen, zoals opgesteld in het projectplan.

Voor de tweede activiteit, *kennisdeling*, zijn geen sub-activiteiten opgesteld. De kennisdelingsactiviteit bestaat uit het organiseren van landelijke en regionale bijeenkomsten. Ook levert het Expertisepunt een bijdrage aan externe bijeenkomsten. Het projectplan geeft aan dat de inhoud van deze bijeenkomsten wordt bepaald door behoeften van deelnemers. In oktober 2018 is er een behoeftepeiling geweest. Interessant genoeg was het onderwerp *LOB en ouderbetrokkenheid* een van de thema's waaraan het meest behoefte was, terwijl hier op 5 juni 2018 al een bijeenkomst over was geweest. Verder lijkt de peiling niet veel invloed te hebben gehad op de thema's van de landelijke bijeenkomsten. Wat betreft de regionale bijeenkomsten is minder specifieke informatie beschikbaar. In de voortgangsrapportage van 2020 is te zien dat er aan 185 externe regionale bijeenkomsten is bijgedragen, en dat er 53 bijeenkomsten zelf zijn georganiseerd. Het jaar daarop, in de voortgangsrapportage van 2021, zijn dat 283 bijdragen en 200 zelf georganiseerde bijeenkomsten (zowel fysiek als online). Het is echter niet in iedere regio gelukt om de beoogde drie bijeenkomsten per regio per jaar te houden. Daar tegenover staat wel dat er met de webinars ook deelnemers van buiten de eigen regio zijn betrokken. Het doel voor de landelijke bijeenkomsten is wel gehaald. Het beoogde doel, kennisdelen in de regio, is daarmee behaald.

De derde activiteit, *het ontwikkelen van kennis en producten*, wordt gekenmerkt door de producten die op de website van het Expertisepunt komen, alsook de Monitor LOB. Het Expertisepunt LOB richt zich hierbij vooral op het 'verbeteren, actualiseren en beter ontsluiten van bestaand materiaal' (Voortgangsrapportage 2021, p. 19). Wanneer gekeken wordt naar de beoogde resultaten zoals deze in het projectplan staan, kan worden gesteld dat de doelen worden behaald. Er wordt niet zo veel nadruk gelegd op het creëren van nieuwe kennis, hoewel dit met de Monitor LOB wel gebeurt, maar vooral op het creëren van nieuwe producten. De producten uit de Stimuleringsprojecten LOB worden ook geactualiseerd. Ook aan de beoogde evaluatie ten behoeve van het project is voldaan.

De vierde en laatste activiteit van het Expertisepunt gaat over de *ondersteuning van scholen en netwerken in de regio*. De taken die onder deze activiteit vallen betreffen vooral de regiocontactpersonen. Zij moeten als sparringpartner en verbinder kunnen optreden en meedenken met scholen over LOB. Het werk van de regiocontactpersonen wordt door het Expertisepunt zelf als een van de belangrijkste onderdelen van het gehele project gezien. Hun vraaggestuurde aanpak is

weinig beschreven in de voortgangsrapportages, omdat de individuele vragen van scholen hierin niet zijn opgenomen. Wel is duidelijk dat er contact is met het overgrote deel van de scholen. Als het gaat om de resultaten die hieruit moeten voortvloeien, is te zien dat er zeker stimulering en ondersteuning van de regionale samenwerking is. Een ander resultaat is 'goed geïnformeerde scholen, die goed zijn toegerust om LOB-taken uit te voeren' (Projectplan (2017), p. 16). Dit is lastiger te bepalen, want wat is een goed geïnformeerde school. De regiocontactpersonen hebben daarnaast niet met honderd procent van de scholen contact. Het is daarom onduidelijk of dit doel is behaald. De evaluatie van regionale activiteiten vindt plaats tijdens een gesprek met een beleidsadviseur. Samen wordt gekeken naar wat de belangrijkste aandachtspunten zijn voor de regio en hoe de regiocontactpersoon daarbij kan helpen.

Bij de subsidieverlening in 2020 werd er een Notitie Verlenging opgesteld. In deze notitie worden de activiteiten van het Expertisepunt niet verdeeld in de vier hoofdactiviteiten, maar in de vier opdrachten die het Expertisepunt heeft. Deze opdrachten zijn:

1. Stimuleer en ondersteun scholen bij de uitvoering van de kwaliteitsagenda LOB voor het voortgezet Onderwijs, de Ambitieagenda LOB mbo, het convenant mbo-hbo en de werkagenda mbo-hbo.
2. Ondersteun scholen in het vo, mbo en hbo en de landelijke en regionale samenwerkingsverbanden (vmbo-mbo, mbo-hbo, vo-hbo) bij een duurzame implementatie en verankering van LOB.
3. Stimuleer de doorontwikkeling en kwaliteitsverbetering van LOB door aan te sluiten bij de ondersteuningsbehoefte zoals naar voren gekomen in de monitor en in de contacten met de vo-, mbo- en hbo-scholen.
4. Het ontsluiten van informatie en kennis over LOB via de website expertisepuntlob.nl, nieuwsbrieven en LinkedIn.

Vergeleken met het originele projectplan zijn er verschillen in de opdracht te herkennen. Zo ligt de focus bij de verlengingsnotitie meer op het borgen van LOB, waar in het originele projectplan meer nadruk lag op het implementeren van LOB. Dit zou kunnen wijzen op een effectieve werking van het Expertisepunt. Na implementatie komt borging, het Expertisepunt zou in deze gedachte-lijn de weg hebben vrijgemaakt richting het borgen van LOB in het curriculum. Uit interviews met regiocontactpersonen blijkt echter dat deze stijgende lijn in de praktijk niet altijd zichtbaar is. Zo zijn er in meerdere regio's scholen die nog bezig zijn met het implementeren van LOB en waar borging nog geen rol speelt. De focus op borging heeft daarnaast ook te maken met de aflopende subsidie, geven regiocontactpersonen aan. Ze willen het werk dat tot nu toe verricht is borgen in de scholen, zodat het 'niet voor niets' is geweest. De specifieke sub-activiteiten die bij de verlengingsnotitie horen, zijn opgenomen in het activiteitenplan 2021-2022 van het Expertisepunt. Wanneer naar dit activiteitenplan wordt gekeken in vergelijking met de voortgangsrapportages, blijkt dat een groot gedeelte van deze activiteiten ook daadwerkelijk is uitgevoerd. Of ze de beoogde doelen hebben behaald, is lastiger in te vullen. Waar het projectplan doelen had uitgeschreven, is dat in het activiteitenplan of de wijzigingsbeschikking niet het geval. Daarom is vooral gekeken naar de vier activiteiten zoals beschreven in het originele projectplan van het Expertisepunt.

2.4.1 Conclusie doeltreffendheid

Op basis van bovenstaande kunnen we concluderen dat de activiteiten van het Expertisepunt zijn uitgevoerd, en dat de manier waarop de activiteiten zijn uitgevoerd heeft geleid tot het behalen van de doelen en resultaten zoals opgesteld in het projectplan. Hiermee is wat betreft output de subsidie voor het Expertisepunt duidelijk doeltreffend.

Wanneer gekeken wordt naar de outcome (effecten op kwaliteit LOB) van het Expertisepunt, is het een stuk lastiger om na te gaan in hoeverre de subsidie doeltreffend is. Als we kijken naar uitkomstmaten op het niveau van jongeren (tevredenheid met LOB), zien we dat zij kritisch over LOB en zeker niet altijd tevreden. Wel lijkt er een lichte verbetering in deze tevredenheid te zijn de laatste jaren, maar of dit te maken heeft met de activiteiten van het Expertisepunt is niet te zeggen. Zeker is dat veel betrokkenen, waaronder JOB, enthousiast zijn over de impact van het Expertisepunt. De directe impact vindt vooral op beleidsniveau plaats, zoals bijvoorbeeld gesprekken tussen scholen die tot stand komen. Ook lijkt het Expertisepunt bij te dragen aan het creëren van randvoorwaarden om LOB goed vorm te geven, zoals kennis over LOB en urgentiebesef bij scholen. Hiermee trekken we de conclusie dat er aanwijzingen zijn dat ook op het vlak van outcome het Expertisepunt doeltreffend is.

3 Doelmatigheid

De hoofdvraag die in dit hoofdstuk centraal staat is: 'In hoeverre is de subsidietoekenning en de daarmee samenhangende uitgaven doeltreffend en doelmatig?'

3.1 Ontvangen middelen en activiteiten

In deze paragraaf wordt ingegaan op de kosten van het Expertisepunt LOB. De vraag die hier centraal staat is: Wat zijn de ontvangen middelen (subsidiebedragen, eventueel geormerkt voor bepaalde activiteiten)?

In deze paragraaf gaan we nader in op financiële gegevens van het Expertisepunt LOB van de periode tussen 2017 en 2022. Ook wordt gekeken naar voortgangsrapportages en het interview met de projectleider van het Expertisepunt LOB.

De begroting van het Expertisepunt is opgedeeld in twee onderdelen: de begroting van 2017-2019 en de begroting van 2020-2022. Daarnaast zijn allebei deze begrotingen ook per activiteit opgesplitst. Hieruit is op te maken dat in zowel 2017-2019 als in 2020-2022 het overgrote deel van het budget is besteed aan activiteit 4: ondersteuning scholen en netwerken in de regio. In de interviews is aangegeven dat dit onderdeel ook één van de belangrijkste succesfactoren van het project betreft. De hoge kosten komen voort uit de personele kosten van de regiocontactpersonen.

In de periode 2017-2019 waren de andere drie activiteiten (ontsluiten van producten en kennis, kennisdeling en het ontwikkelen van kennis en producten) ongeveer gelijk begroot. Hoewel er kleine verschillen zitten in de precieze bedragen, zijn de bedragen ongeveer even hoog. In 2020-2022 is wel sprake van een verschil. De derde activiteit, ontwikkelen van kennis en producten, krijgt in deze periode een aanzienlijk groter budget dan in de periode 2017-2019. Het budget is van €447.776 naar €1.012.768 gegaan. Dit heeft te maken met de extra impuls hbo die sinds 2019 onderdeel is van de taken van het Expertisepunt. Hiervoor zijn veel nieuwe producten ontworpen en is nieuwe kennis vergaard, in vergelijking met de periode 2017-2019, toen juist sterk werd ingezet op het verbeteren en actualiseren van al bestaande producten.

We hebben voor het onderzoek van het Expertisepunt een financiële realisatie uit maart 2021 ontvangen. Hierin is per hoofdactiviteit van het Expertisepunt aangegeven wat er tot dan toe uitgegeven was, en hoeveel er voor die activiteit begroot was. Een samenvatting van de gerealiseerde bedragen is opgenomen in Tabel 3.

Tabel 3 – Samenvatting Financiële realisatie Expertisepunt LOB maart 2021

	2017-2019	2020-2022	Totaal
Activiteit 1: Ontsluiten kennis en producten	€ 558.349,50	€ 717.359,33	€ 1.275.708,83
Activiteit 2: Kennisdeling	€ 591.670,60	€ 772.738,70	€ 1.364.409,30
Activiteit 3: Ontwikkelen kennis en producten	€ 447.776,00	€ 1.012.768,40	€ 1.460.544,40
Activiteit 4: Ondersteunen scholen en netwerken in de regio	€ 2.143.415,89	€ 2.595.555,95	€ 4.738.971,84
Totaal	€ 3.741.211,99	€ 5.098.422,38	€ 8.839.634,37

Het totale gerealiseerde bedrag in 2017-2019 is lager dan de totale subsidie gegeven in deze periode (€4.265.952,97 - €3.741.211,99 = €520.740,98 overschot). Het overschot in deze eerste subsidieperiode wordt verklaard in de Notitie Verlenging van het Expertisepunt. Het overschot is ontstaan doordat het opstarten van de vierde activiteit meer tijd vergde dan de andere drie activiteiten. Zo moesten er nog vacatures opgesteld en gevuld worden voor de functie van regiocontactpersoon. In de tweede subsidieperiode is ook een onderbesteding te verwachten, wanneer het gaat om activiteit 2, kennisdeling. Door de coronacrisis zijn fysieke bijeenkomsten in mindere mate doorgegaan en vervangen door webinars. Het organiseren van webinars kost minder geld dan het organiseren van een fysieke bijeenkomst, er hoeft bijvoorbeeld geen ruimte te worden gehuurd of een lunch te worden verzorgd.

Ook blijkt dat bij de derde activiteit, het ontwikkelen van kennis en producten, er een overschrijding was van €26.552,92. Deze overschrijding is veroorzaakt door de Monitor LOB, die duurder uitviel dan begroot vanwege een groter aantal groepsinterviews en aanvullende focusgroepen. Het was in 2018 nog onduidelijk hoe dit tekort in de begroting opgelost zou gaan worden. Als optie werd genoemd om het budget bij een andere activiteit te verlagen. In de voortgangsrapportage van 2019 wordt echter genoemd dat dit tekort binnen het budget voor de derde projectactiviteit kon worden opgelost. In de voortgangsrapportages van 2020 en 2021 wordt vervolgens niet meer gesproken over het budget rondom de Monitor LOB.

3.2 Realisatie doelen

Om de vraag te beantwoorden of de subsidie is ingezet voor activiteiten die anders of op een andere manier ook door zouden zijn gegaan, zijn interviews gehouden met de projectleider van het Expertisepunt LOB, met de VO-raad en MBO Raad, met twee beleidsmedewerkers van de vereniging voor begeleiders in het onderwijs (BiOND) en met medewerkers van het ministerie van OCW. Uit de resultaten blijkt dat dit voor sommigen een lastig te beantwoorden vraag is. Dit komt onder andere doordat er al jaren extra aandacht is voor LOB, en het Expertisepunt en voorgangers al een aantal jaren actief zijn. Het is voor betrokkenen lastig voor de geest te halen hoe de situatie vóór het Expertisepunt was. Tegelijkertijd geven betrokkenen aan dat het Expertisepunt een duidelijke meerwaarde heeft op het vlak van inspireren, verbinden in de regio, verbinden tussen sectoren en kennisdeling, waarin met name de regiocontactpersonen een centrale rol hebben. De indruk is dat dit zonder het Expertisepunt LOB niet of veel minder tot stand zou komen.

Medewerkers van BiOND geven daarnaast aan dat in de toekomst een samenwerking gewenst zou zijn. Nu lopen veel projecten van het Expertisepunt en van BiOND naast elkaar heen, terwijl hier ook goed samengewerkt kan worden. Zo zijn er vergelijkbare projecten die gelijktijdig worden

opgestart, samenwerking zou hier zorgen voor meer expertise bij het project en minder kosten, omdat er niet twee keer aan hetzelfde gewerkt wordt.

3.3 Verhouding kosten – output

In deze paragraaf gaan we in op de vraag “in hoeverre zijn de kosten (subsidiebedrag) in verhouding tot de opbrengsten (output en outcome)”?

Uit het eerste deel van dit rapport bleek dat de activiteiten (output) grotendeels zijn uitgevoerd zoals gepland en begroot. Er zijn soms zelfs meer bijeenkomsten gepland dan voorzien, omdat online bijeenkomsten in verband met corona goedkoper en toegankelijker waren dan fysieke bijeenkomsten. Ook uit de analyse van de financiële gegevens blijkt dat de activiteiten volgens plan en binnen de budgetten zijn uitgevoerd. Ook is de indruk dat zorgvuldig is omgegaan met de middelen, zonder onnodige uitgaven. Daarom kan gesteld kan worden dat wat betreft output de kosten en opbrengsten in verhouding zijn, en de subsidie dus doelmatig is.

Als het gaat om ‘outcome’ (effecten op de kwaliteit van LOB) is het lastiger om een uitspraak te doen over doelmatigheid. Zoals aangegeven in het eerste deel van dit rapport, is de outcome zelf op dit moment niet goed in kaart te brengen. In hoeverre het Expertisepunt LOB een rol heeft gespeeld in het verbeteren van LOB de laatste jaren is op basis van secundaire bronnen niet te zeggen. Op basis van (vragenlijst-)onderzoek waarin de ervaringen van jongeren met LOB zijn uitgevraagd, lijkt het erop dat er wel nog een flinke kwaliteitsslag te maken is op het vlak van LOB. Tegelijkertijd geven betrokkenen en gebruikers van het Expertisepunt in de interviews aan dat zij een positieve impact van het Expertisepunt LOB op de kwaliteit van LOB ervaren. Uit de LOB Monitor blijkt dat scholen in toenemende mate LOB-beleid hebben opgesteld. Voor zover het mogelijk is om de doelmatigheid in het kader van outcome te bepalen, lijkt het Expertisepunt LOB een positieve invloed te hebben gehad.

3.4 Conclusie doelmatigheid

In dit hoofdstuk hebben we antwoord gezocht op de hoofdvraag: ‘In hoeverre is de subsidietoekenning en de daarmee samenhangende uitgaven doeltreffend en doelmatig?’

Doeltreffendheid

Zoals uit het eerste deel van het rapport bleek, kunnen we stellen dat in termen van output (activiteiten) de subsidie doeltreffend is, maar dat het niet mogelijk is om harde uitspraken te doen over de doeltreffendheid in termen van outcome (effect op kwaliteit LOB). Uit interviews blijkt dat betrokkenen een meerwaarde ervaren van het Expertisepunt, zeker als het gaat om de rol van de regiocontactpersonen, en dat het beeld is dat het Expertisepunt doeltreffend is in het verbeteren van LOB.

Doelmatigheid

Doelmatigheid gaat om de verhouding tussen opbrengsten (output en outcome) en kosten. De voorgenomen activiteiten zijn over het algemeen precies uitgevoerd zoals begroot, waarmee gesteld kan worden dat de subsidie doelmatig is als het gaat om output. Hierbij moet ook opgemerkt worden dat de indruk is dat zorgvuldig met de middelen is omgesprongen en er zeker geen sprake is van besteding aan onnodige of te dure zaken. Verreweg de meeste middelen worden besteed

aan personele kosten voor de regiocontactpersonen die vallen onder hoofdactiviteit 4, ondersteunen scholen en netwerken in de regio.

Als het gaat om outcome, wordt door betrokkenen gesteld dat deze regiocontactpersonen een centrale rol hebben in het (vraaggestuurd) helpen en inspireren van scholen bij LOB. De rol die de regiocontactpersonen hebben bij het verbeteren van LOB, was niet op een andere manier tot stand gekomen zonder de subsidie van het Expertisepunt LOB. Een dergelijke grote personele inzet om LOB onder de aandacht te brengen en verder te ontwikkelen was niet mogelijk geweest zonder subsidie. Het draagt bij aan de doelmatigheid dat aan de activiteit met potentieel de meeste impact ook het grootste deel van de middelen wordt besteed. De subsidie heeft hiermee dus een duidelijke meerwaarde voor het mogelijk maken van de taken van de regiocontactpersonen en is ook vanuit deze invalshoek doelmatig te noemen.

Verder worden in gelijke mate middelen besteed aan de overige drie hoofdactiviteiten, het ontsluiten van producten en kennis, kennisdeling en het ontwikkelen van kennis en producten, en is sinds de aansluiting van het hbo aan het ontwikkelen van kennis en producten in verhouding meer middelen besteed. In hoeverre deze activiteiten zonder de subsidie op een andere manier door waren gegaan is niet te zeggen. Duidelijk is wel dat de betrokkenen, ook in de scholen, in ieder geval een meerwaarde van de activiteiten ervaren zoals die nu door het Expertisepunt uitgevoerd worden en daarmee vermoedelijk doelmatig zijn.

4 Toekomst

Belangrijke vragen waar we in dit onderzoek op ingaan, hebben betrekking op de toekomst van het Expertisepunt LOB.

1. In hoeverre zal het Expertisepunt LOB ook in de toekomst nuttig zijn? Waar hangt dit vanaf?
2. Is het raadzaam doelstellingen, en/of activiteiten aan te passen en zo ja, hoe?

Voor dit deel van het onderzoek is aanvullend het rapport Toekomst Expertisepunt LOB (KOCHI, 2021) geraadpleegd. De auteur heeft aangegeven geen verdere toelichting of aanvulling te hebben op dit rapport. In de volgende subparagraaf vatten we de belangrijkste uitkomsten samen.

Toekomst Expertisepunt LOB

Bij de subsidieverlening van het Expertisepunt LOB in 2020 is expliciet vermeld dat moest worden ingezet op de borging van de kennis van het Expertisepunt na de subsidieperiode. In 2020 heeft de Stuurgroep LOB aan het adviesbureau KOCHI gevraagd om een toekomstbeeld te schetsen voor het Expertisepunt en hoe de borging vormgegeven kan worden. KOCHI heeft interviews afgenomen bij sectorraden, het ministerie van OCW en betrokkenen uit het onderwijsveld.

In het rapport Toekomst Expertisepunt LOB worden verschillende opties voor de toekomst van het Expertisepunt verkend. Bij de optie 'tijdelijk voortzetten' wordt het Expertisepunt organisatorisch ongewijzigd voortgezet voor een kortere periode. Hiervoor is draagvlak, met als belangrijkste argumenten:

- Het werk van het Expertisepunt is nog niet klaar. Het onderwijsveld heeft nog ondersteuning nodig in de implementatie van LOB en daarbij de ondersteuning van het Expertisepunt nodig.
- De kwaliteitsverschillen tussen (mbo en vo) scholen in het LOB-onderwijs zijn nog te groot.
- De sector vo heeft momenteel te maken met grote beleidswijzigingen die samenhangen met LOB.
- De VH is nog maar kort aangesloten bij het Expertisepunt en de betrokkenheid is hierdoor nog niet volledig uitgewerkt.

De beste financiële optie is om een nieuwe projectsubsidie aan te vragen bij het ministerie van OCW. Andere manieren van financieren, zoals financiering door sectorraden, cofinanciering of financiering door scholen zelf worden niet mogelijk of zeer ingewikkeld geacht.

Een andere optie is om alleen het landelijke team van het Expertisepunt voort te zetten. Dit scheelt in begroting, maar juist de wisselwerking tussen de verschillende teams bij het Expertisepunt wordt belangrijk geacht.

Toekomstplannen: Opheffen

Als er geen financieringsmogelijkheden zijn om het Expertisepunt voort te zetten, zal het Expertisepunt worden opgeheven. Er is in het rapport nagedacht over borgingsmogelijkheden wanneer dit gebeurt:

- Opsplitsen activiteiten per sector, bij de sectorraden of andere organisaties
  - Kanttekeningen hierbij zijn dat de focus op LOB verdwijnt doordat het niet het enige onderwerp van de gremia is, dat voor het overdragen van de website financiering nodig is en dat

de website kan doodbloeden als er geen nieuwe informatie meer aan wordt toegevoegd, dat het ontwikkelen van nieuwe producten en kennis en verbinding tussen sectoren niet natuurlijk is belegd, kennisdelingsbijeenkomsten kosten geld.

- Overdragen aan de decanenvereniging
  - Hiervoor is weinig draagvlak.
- Nieuw consortium oprichten
  - Kanttekeningen zijn dat niet alle functies worden geborgd, dat begeleiding commercieel moet worden ingekocht door scholen en dat het onzeker is dat een nieuwe organisatie daadwerkelijk zelfvoorzienend kan worden.

Lange termijn borging functies

Het belangrijkste dat volgens het rapport Toekomst Expertisepunt LOB moet gebeuren is het ontwikkelen van een visie door de betrokken partijen over wat de borging van de functies van het Expertisepunt inhoudt. Structurele borging kan pas plaatsvinden zodra er borging van LOB in het onderwijs plaatsvindt en de aanjaagfunctie en ondersteuningsfunctie van het Expertisepunt overbodig is geworden. Om op lange termijn borging te kunnen bieden, moet er op korte termijn worden ingezet op:

1. Het formuleren van een kwaliteitsstandaard voor LOB in het onderwijs
2. Intensivering van de aandacht voor LOB in de lerarenopleidingen
3. LOB in alle sectoren een wettelijke basis in het curriculum

Voor een aantal functies die het Expertisepunt nu heeft, is de algemene mening dat deze moeten worden omgezet naar een permanente borging. Dit zou kunnen worden vormgegeven door het behoud van de huidige landelijke thema-gerichte organisatie. Hiervoor zijn ook argumenten genoemd:

- LOB is geen tijdelijk thema maar is verankerd in de maatschappij.
- Er blijft een landelijk expertisepunt nodig zodat wetenschap en praktijk elkaar blijven ontmoeten.
- Een landelijke kwaliteitsbepaling en -bewaking van LOB in het onderwijs is nodig omdat het geen 'exacte' wetenschap is.

De precieze invulling van een permanent expertisepunt is nog te bepalen op basis van de visie die de betrokken partijen zouden opstellen. Daarnaast worden ook verschillende contouren voor borging op lange termijn genoemd, zoals:

- Verbreding door betrekken po en universiteiten.
- Sectoroverstijgende uitwisseling en aandacht voor de overgangen behouden.
- Integrale benadering: samenhang met andere beleidsthema's.
- Regiocontactpersonen op termijn niet meer nodig.
- Voorkeur inbedding in bestaande organisatie.

De financiering zou ook moeten volgen uit de gezamenlijke visie, maar een structurele subsidie door het ministerie of een cofinanciering zijn opties.

Conclusie Rapport Verkenning toekomst Expertisepunt LOB

Er is onder betrokkenen veel draagvlak voor het op de korte termijn voortzetten van het Expertisepunt LOB in de huidige vorm. Alternatieve vormen van financiering vinden geen draagvlak. Er zijn vage contouren voor wat er op lange termijn gaat gebeuren, maar duidelijk is dat het begint met het creëren van een visie door de betrokken partijen: OCW, de sectorraden en het onderwijsveld. Deze visie moet de basis vormen voor de borging van de functies van het Expertisepunt

op de lange termijn, in het onderwijs en mogelijk deels in een permanente status van het Expertisepunt.

4.1 Conclusie en advies toekomst subsidie

Als het gaat om *output* van het Expertisepunt LOB, laten de resultaten een positief beeld zien. Activiteiten worden uitgevoerd volgens plan, soms nog meer dan gepland. Hiermee is de subsidie doeltreffend als het gaat om de output. Wel is te zien dat vooral havo-vwo scholen in mindere mate bereikt worden door het Expertisepunt. Dit heeft te maken met andere wettelijke kaders en de urgentie van LOB binnen deze scholen. Vanwege de vraaggerichte aanpak kunnen deze scholen daardoor buiten beeld blijven. Ook is duidelijk dat de taak van het Expertisepunt nog niet is volbracht, en dat bijvoorbeeld het laten aansluiten van hbo nog in ontwikkeling is.

Wat betreft de effecten op de kwaliteit van LOB (*outcome*), is het op basis van de beschikbare gegevens lastiger om uitspraken te doen over doeltreffendheid. Er is geen 'harde' informatie over de uiteindelijke effecten van de activiteiten van het Expertisepunt op de kwaliteit van LOB. Uit onderzoeken onder jongeren blijkt dat zij kritisch zijn over LOB en dat ze niet altijd de link met LOB zien wanneer zij LOB-opdrachten uitvoeren. Ze zijn wel door de jaren heen steeds iets positiever over de begeleiding die ze krijgen. Maar onduidelijk is in hoeverre de activiteiten van het Expertisepunt direct of indirect invloed hebben gehad op uitkomstmaten op het niveau van jongeren. Een verband hiertussen is dan ook niet te leggen. Ook speelt het probleem dat er geen kwaliteitskader of duidelijke definitie is van 'goed LOB' en hoe de gevolgen daarvan goed gemeten kunnen worden. We zien wel duidelijk dat betrokkenen enthousiast zijn en impact ervaren van de activiteiten van het Expertisepunt. Deze impact vindt volgens hen vooral plaats op beleidsniveau. Bijvoorbeeld: LOB wordt opgenomen in de kwaliteitscyclus van een school, het gesprek tussen scholen komt tot stand, of een samenwerking tussen scholen wordt opgestart. Ook zorgt het Expertisepunt voor randvoorwaarden om goed LOB tot stand te brengen, zoals urgentiebesef en kennis over LOB. Hiermee kunnen we dus stellen dat er aanwijzingen zijn dat ook wat betreft de *outcome* het Expertisepunt doeltreffend is.

Als het gaat om de doelmatigheid, dus de verhouding tussen opbrengsten en kosten, zien we dat de activiteiten in grote lijnen allemaal worden uitgevoerd binnen de vooraf opgestelde begroting, zonder signalen van 'verspilling'. Er kan daarom geconstateerd worden dat het Expertisepunt op het vlak van output doelmatig heeft gefunctioneerd. Op het vlak van outcome is het lastiger harde uitspraken te doen over doelmatigheid. Duidelijk is dat betrokkenen met name een meerwaarde ervaren van de regiocontactpersonen, waar ook het grootste deel van de subsidie aan besteed wordt. De activiteit met potentieel de meeste impact is hiermee tegelijkertijd ook het duurst. Ook over de andere activiteiten zijn betrokkenen over het algemeen enthousiast en zij ervaren een meerwaarde in de rol van het Expertisepunt. Ook vanuit deze invalshoek kan (voorzichtig) gesteld worden dat de subsidie doelmatig is.

Wat betreft het advies voor de toekomst: Al met al komen we op een breed scala aan argumenten om opnieuw subsidie te verlenen:

- a. Hoewel de aanjaagfunctie en ondersteunende functie van het Expertisepunt in principe tijdelijk waren, zijn deze taken momenteel nog niet volbracht volgens betrokkenen;

- b. De betrokken scholen ervaren een meerwaarde. Zeker ook in het licht van huidige ontwikkelingen (o.a. Nieuwe Leerweg GTL, aanpassing in curriculum vo, focus op kansengelijkheid) kan het Expertisepunt helpen en misschien ook wel verbinden in de regio;
- c. Leerlingen en studenten zijn nog lang niet altijd tevreden over LOB;
- d. Havo en vwo-scholen zijn nog niet in grote getallen aangesloten;
- e. Het hbo net begint aan te sluiten; deze missie is pas recentelijk opgestart.

Het is op basis van de resultaten daarnaast raadzaam om werk te maken van een duidelijker kwaliteitskader voor LOB. Zo zal in de toekomst het effect van het Expertisepunt LOB, via een kwaliteitsverbetering van LOB, op de loopbaanontwikkeling van jongeren beter in kaart gebracht kunnen worden. Ook is het raadzaam om na te gaan in hoeverre scholen die nu niet bereikt worden door het Expertisepunt, in de toekomst toch aan kunnen sluiten om zo de impact te vergroten.

Voor de toekomstbestendigheid is het daarnaast raadzaam om na te gaan hoe de rol van de regiocontactpersonen verduurzaamd kan worden; de hoge personele kosten zijn wellicht op langere termijn niet wenselijk of betaalbaar. Een denkrichting is om na te gaan hoe de contacten die zij tot stand brengen in de regio zelfstandig kunnen blijven voortbestaan. Een andere denkrichting is nagaan of de taken van de regiocontactpersonen juist uitgebreid kunnen worden buiten LOB, op andere relevante thema's waar een verbindende rol in de regio voor nodig is.

Literatuur

- AO Consult. (2020). *Rapport Monitor LOB 2019-2020*. Woerden: Expertisepunt LOB.
- Brouwer-Truijten, K., Woudt-Mittendorff, K., & Pullen, A. (2017). *Talentgerichte loopbaangesprekken, onderzoeksrapport kwantitatieve analyse*. Enschede: Tech Your Future.
- Bussemaker, J., & Dekker, S. (2016). Loopbaanoriëntatie en -begeleiding [Kamerbrief]. Geraadpleegd van https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2016Z17525&did=2016D36118
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2021). *Schoolverlatersonderzoek 2019 - SVO 2019*. DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-zf9-meb2>
- Duisenberg, P.J., Rog, M.R.J., & Mohandis, M. (2016). Motie van het lid Duisenberg c.s. over landelijke normen waaraan loopbaanbegeleiding, studievoorzichting en studiekeuzeactiviteiten moeten voldoen [motie]. Geraadpleegd van <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2016Z20394&did=2016D42080>
- Elffers, L., & Vervoort, M. *Op weg naar het hbo, Havo-leerlingen en mbo-studenten over de overstap naar het hbo: overwegingen, verwachtingen en ondersteuningsbehoeften*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.
- Engelshoven, I, van., & Slob, A. (2017). Beroepsonderwijs en volwassenen educatie [Kamerbrief]. Geraadpleegd van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-31524-340.html>
- Engelshoven, I, van. (2020). Hoger Onderwijs-, Onderzoek- en Wetenschapsbeleid [Eerste Kamerbrief]. Geraadpleegd van https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20201019/brief_van_de_minister_van_ocw_over/f=y.pdf
- Engelshoven, I, van., & Slob, A. (2021). Loopbaanoriëntatie en -begeleiding [Kamerbrief]. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/02/26/loopbaanoriëntatie-en-begeleiding-lob>
- Expertisepunt LOB. (2021). *Evaluatie website Expertisepunt LOB (11-2020 tm 07-2021)*. Woerden: Expertisepunt LOB.
- Expertisepunt LOB. (z.d.). *Wegwijzer Arbeidsmarktinformatie & LOB*. Woerden: Expertisepunt LOB.
- Fouarge, D., Kühn-Nelen, A., Punt, D. (2017). *De Rol van Arbeidsmarktinformatie in de Opleidingskeuze van MBO'ers*. Maastricht: ROA.
- Jadnanansing, T.M., & Straus, K.C.J. (2014). Motie van de leden Jadnanansing en Straus over de kwaliteit van de LOB [motie]. Geraadpleegd van <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2014Z08570&did=2014D16822>
- JOB. (2016). *JOB-monitor 2016*. Nijmegen: ResearchNed.
- JOB. (2018). *JOB-monitor 2018*. Nijmegen: ResearchNed.
- JOB. (2020). *JOB-monitor 2020*. Nijmegen: ResearchNed.
- Kienhuis, M. (2011). *Naar een model voor een geïntegreerde doorlopende studieloopbaanbegeleiding havo-hbo*. Deventer: Saxion Hogeschool.
- KOCHI. (2021). *Toekomst Expertisepunt LOB*. Bergen: KOCHI.
- Kuijpers, M. (2018). 5 motto's van loopbaanleren. *Vakblad Profiel*, 4, 6-8.
- Kuijpers, M., Lamé, M., & Schut, K. (2013). LOB: weg ermee? Onderzoek naar ervaringen en meningen van scholieren en studenten over LOB. *Bij de Les*, 9(9), 6-9.
- LAKS. (2018). *LAKS-monitor 2018*. Nijmegen: ResearchNed.
- LAKS. (2020). *LAKS-monitor 2020*. Nijmegen: ResearchNed.

- Mittendorff, K., & Kienhuis, M. (2014). Bouwstenen voor SLB: van visie naar praktijk. *Onderwijs-Innovatie 2014*.
- Mulder, J., & Baay, P. (2015). *Verbeteren van doorstroom in de beroepskolom. Lessen uit de regeling Innovatiearrangement*. 's-Hertogenbosch: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- Oberon. (2021). *Ontwerponderzoek kwaliteitsverbetering LOB en burgerschap, Tussennotitie voor ambitiesessie juli 2021*. Utrecht: Oberon (niet gepubliceerd).
- VO-Raad., LAKS., VvSL., & NVSNVL. (2017). *AMBITIE/KWALITEITSAGENDA LOB VOOR HET VO*. Utrecht: VO-Raad.
- Warps, J. (2013). *LOB en studiesucces, Onderzoek naar de opbrengst van LOB op basis van de Startmonitor 2012-2013*. Nijmegen: ResearchNed.
- YoungWorks. (2020). *Jongerenperspectief op LOB*. Woerden: Expertisepunt LOB

Bijlage 1 – Onderzoeksverantwoording

Het uitgangspunt van de huidige evaluatie is dat we zo veel mogelijk gebruikmaken van reeds bestaande onderzoeken en databronnen. Er zijn recente onderzoeken beschikbaar die in beeld brengen wat tot nu toe bereikt is met burgerschapsonderwijs en LOB in algemene zin. Deze onderzoeken kunnen we bijvoorbeeld gebruiken om een beeld te schetsen van factoren waarvan al bekend is dat deze van belang zijn in het bereiken van beleidsdoelen. Om zicht te krijgen op de doelmatigheid en doeltreffendheid van Kennispunt Burgerschap en Expertisepunt LOB zijn aanvullende interviews online afgenomen.

Het plan van aanpak bestond uit zeven stappen:

Stap 1: Analyse subsidieaanvraag

Stap 2: Analyse informatie over uitvoering en voortgang

Stap 3: Deskresearch en kwantitatieve analyse stukken, onderzoeken en overige bronnen

Stap 4: Raadpleging experts

Stap 5: Interviews kennispunt Burgerschap en Expertisepunt LOB

Stap 7: Datatriangulatie en rapportage

Databronnen

We hebben gebruik gemaakt van een zevental bronnen in de evaluatie. We lichten hier toe welke dit zijn.

Bron 1: Informatie rondom de subsidieaanvraag
Subsidiebeschikking, subsidiekader, activiteitenplan

Bron 2: Informatie over de uitvoering en voortgang subsidie
Activiteitenverslag, financieel overzicht, tussenrapportages

Bron 3: Overige stukken en rapporten

- Brieven van OCW aan de Tweede Kamer (2016, 2017 en 2021);
- Borgingsadvies KO CHI;
- KBA-rapport 'LOB en burgerschapsonderwijs' (2016);
- Monitor LOB startmeting en tweede meting;
- Kwaliteitsrapportage RC'n 2021;
- Evaluatie (gebruik) website;
- Onderzoek Youngworks jongerenperspectief op LOB;
- Tussenrapportage Oberon-onderzoek naar gemeenschappelijk kwaliteits- en afwegingskader loopbaan en burgerschap (onderzoek);
- Expertisepuntlob.nl.
- Financiële Realisatie maart 2021
- Document Activiteiten i.h.k.v. uitvoering LOB-Agenda's
- Document Plan van Aanpak regio Noordwest

- Document Professionele Leergemeenschappen gericht op het verbeteren van de doorstroom MBO HBO
- Document PVA LOB HBO

Bron 4: Databestanden

- JOB-monitor (tevredenheid van studenten met LOB)
- LAKS-monitor
- SVO (schoolverlatersonderzoeken; ervaring studenten met LOB, aansluiting mbo- arbeidsmarkt)

Bron 5: Interviews met subsidieaanvragers en uitvoerders Kennispunt Burgerschap en Expertisepunt LOB

- Margriet Overmeyer - projectleider
- Ellis van Dam - regiocontactpersoon
- Rolienke van der Velde - regiocontactpersoon
- Carlo Kok - regiocontactpersoon
- Jolanda Cuijpers - regiocontactpersoon

Bron 6: Interviews met LOB-coördinatoren, leerling- en studentenvertegenwoordigers, vereniging BiOND, medewerkers van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, leden van de VO- en MBO-Raden en experts

- Christel Borgonjen – LOB-coördinator vo
- Yvette van Wijk – LOB-coördinator vo
- Rita Sessink – LOB-coördinator mbo
- Anneke Bouma – LOB-coördinator mbo
- Thijs van Aken – ISO
- Miron van Wijngeeren – beleidsmedewerker bij JOB
- Rianne van der Meij – voorzitter stuurgroep LOB
- Sandra Mors – beleidsmedewerker BiOND
- Minette van den Bemd – beleidsmedewerker BiOND
- Carolien Hueting – medewerker VO-Raad
- Anita de Moor – medewerker MBO-Raad
- Charlotte van Trier – beleidsmedewerker Directie MBO van het ministerie van OCW
- Lilit Airapetian – beleidsmedewerker Directie VO van het ministerie van OCW
- Johan Bokdam – onderzoeker bij Oberon
- Sanne Weijers – onderzoeker bij Oberon

Bijlage 2 – Interviewleidraden

Interviewvragen voor betrokkenen Kennispunt Burgerschap en Expertisepunt LOB

Algemeen
1. Op welke manier bent u betrokken bij Kennispunt Burgerschap/Expertisepunt LOB?
Activiteiten (output)
2. In welke mate zijn de activiteiten die zijn voorgenomen in de subsidieaanvraag ook daadwerkelijk tot uitvoering gebracht? <ul style="list-style-type: none">
• Per activiteit nagaan in hoeverre deze is uitgevoerd
3. Indien bepaalde activiteiten niet of onvolledig tot uitvoering zijn gebracht: waarom niet? <ul style="list-style-type: none">
• Zijn de plannen gaandeweg bijgesteld?
• In hoeverre heeft de coronacrisis de activiteiten beïnvloed?
4. Hoe zijn deze activiteiten tot uitvoering gebracht? <ul style="list-style-type: none">
• Wie had welke rol? Is dit gegaan zoals voorgenomen in het plan?
• In hoeverre is de voorgenomen tijdslijn gehaald? Is er vertraging geweest?
Effecten (outcome)
5. In welke mate zijn de gewenste effecten bereikt? <ul style="list-style-type: none">
• In hoeverre heeft Kennispunt Burgerschap/Expertisepunt LOB docenten of scholen kunnen bereiken? Hoe kwam het contact tot stand?
• Heeft u zicht op de effecten van de activiteiten van Kennispunt Burgerschap/Expertisepunt LOB op LOB/burgerschapsonderwijs in het mbo?
• Kunt u aangeven in hoeverre Kennispunt Burgerschap/Expertisepunt LOB van belang is geweest in het verbeteren van burgerschapsonderwijs/LOB in Nederland?
• Wat als deze initiatieven er niet waren geweest?
• Hoe zouden de effecten vergroot kunnen worden?
Voorwaarden en factoren
6. Welke randvoorwaarden kunnen geïdentificeerd worden die nodig zijn bij het bereiken van de doelstellingen? <ul style="list-style-type: none">
• Wat zijn succesfactoren bij het bereiken van de doelstellingen?
• Wat zijn belemmerende factoren bij het behalen van de doelstellingen?
Toekomst
7. In hoeverre is het van belang dat Kennispunt Burgerschap/Expertisepunt LOB gecontinueerd worden? <ul style="list-style-type: none">
• Bij een continuering, welke aanpassingen in doelstellingen en/of activiteiten zijn dan raadzaam?

Interviewvragen voor coördinatoren en docenten LOB en Burgerschap

Algemeen
1. Op welke manier bent u in uw school betrokken bij LOB/Burgerschap?
Activiteiten (output)
2. In hoeverre bent u bekend met Kennispunt Burgerschap/Expertisepunt LOB? 3. In hoeverre heeft u wel eens gebruik gemaakt van Kennispunt Burgerschap/Expertisepunt LOB? 4. Welke activiteiten speelden hierin een rol? 5. Wat was het doel hiervan?
Effecten (outcome)
6. In welke mate zijn de gewenste effecten bereikt? <ul style="list-style-type: none">
• Heeft u zicht op de effecten van de activiteiten van Kennispunt Burgerschap/Expertisepunt LOB op LOB/burgerschapsonderwijs in uw school?
• Kunt u aangeven in hoeverre Kennispunt Burgerschap/Expertisepunt LOB van belang is geweest in het verbeteren van burgerschapsonderwijs/LOB in uw school?
• Wat als deze initiatieven er niet waren geweest?
• Hoe zouden de effecten vergroot kunnen worden?
Voorwaarden en factoren
7. Welke randvoorwaarden kunnen geïdentificeerd worden die nodig zijn bij het bereiken van de doelstellingen? <ul style="list-style-type: none">
• Wat zijn succesfactoren bij het bereiken van de doelstellingen?
• Wat zijn belemmerende factoren bij het behalen van de doelstellingen?
Toekomst
8. In hoeverre is het voor u van belang dat Kennispunt Burgerschap/Expertisepunt LOB gecontinueerd worden? <ul style="list-style-type: none">
• Bij een continuering, welke aanpassingen in doelstellingen en/of activiteiten zijn dan raadzaam?

Interviewvragen voor studenten

LOB (vo, mbo, ho)
De overheid vindt het voor jongeren belangrijk dat zij een goed inzicht hebben in hun talenten, ambities en mogelijkheden, zodat zij een goede keuze kunnen maken voor een vervolgopleiding of een beroep. School is verplicht om je daarbij helpen.
1. Wat doet jouw school om je daarbij te helpen? Onderscheid maken naar: <ul style="list-style-type: none">
• Talenten en ambitie ontdekken
• Kiezen voor een vervolgopleiding en beroep
2. Wat vind je daarvan?
3. Zou school je nog beter kunnen helpen, en zo ja, hoe dan?

Interviewvragen voor het ministerie van OCW en de sectorraden

Effecten
1. Heeft u zicht op wat de effecten van het Expertisepunt zijn?
Randvoorwaarden en succesfactoren
2. Kunt u randvoorwaarden, succesfactoren en belemmerende factoren van het Expertisepunt noemen?
Toekomst
3. In hoeverre is het van belang dat Expertisecentrum LOB gecontinueerd worden? <ul style="list-style-type: none">
• Bij een continuering, welke aanpassingen in doelstellingen en/of activiteiten zijn dan raadzaam?
Doelmatigheid
1. Is de subsidie ingezet voor activiteiten die anders ook door zouden zijn gegaan maar op andere wijze gefinancierd? <ul style="list-style-type: none">
• Welke activiteiten zouden ook zonder inzet van de subsidie doorgang hebben gevonden? Op welke wijze zouden deze dan gefinancierd zijn geweest?
2. In hoeverre zijn de kosten (subsidie) in verhouding tot de opbrengsten (activiteiten en effecten)?
3. Is hierin onderscheid te maken naar verschillende activiteiten en effecten?
4. Wat zijn volgens u bevorderende en belemmerende factoren in de doelmatigheid? Met andere woorden: welke factoren zorgen ervoor dat de kosten en opbrengsten meer of minder met elkaar in verhouding zijn? <ul style="list-style-type: none">
• Denk aan onder meer de onderwijssector, de regelgeving/kaders rondom LOB en burgerschap, corona,
5. Wat zijn verbetermogelijkheden? Met andere woorden: Hadden dezelfde beoogde effecten ook met minder middelen bereikt kunnen worden of hadden grotere effect met een andere toedeling van de middelen bereikt kunnen worden? <ul style="list-style-type: none">
• Op welke wijze hadden de effecten met minder inzet van middelen bereikt kunnen worden?
• Op welke wijze hadden grotere effecten bereikt kunnen worden?
• Was een andere inzet van middelen ook mogelijk geweest om minimaal dezelfde effecten te bereiken?

